

Ս Ի Ո Ն

ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐՈՒՍԱԿԷՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹՅԱՆ

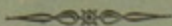
ԲՈՎԱՆՔԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ	Երես
Ծնունդ եւ Ասուածայայտնութիւն.	1
Մօրը Վերք Զ. Սպիազաձ, (Մայր եկեղեցին եւ Հայ Բաղնիսկանութիւնը).	3
ԿՐՕՆԱԿԱՆ	
Հոգեւորական Պատժողի Կրկնակ Յատկաւորումներ.	Թ. Ե. Գ. 6
Նոր Ծնունդ.	Սիոն Վրդ. Մանուկեան 7
ՊԱՏՐԻԱԿԱՆ	
Կրտի Վանք Երիտմի մեջ.	Մ. Ե. Ա. 9
Նախնական Բրիտանական Կեանք 2. Բրիտանական Երիտմիտական.	13
Խորհրդաւոր Տիեզերք.	Թրդ. Տ. Վ. Ն. 16
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ	
Միսրաւ Արիւմանցի Կարգիս Արամազունիս եւ երկր.	Գարեգին Արմազ. Յովսէփեանց 18
Հայերէնի Հարցեր.	Խ. Գ. Բարսաշ 21
ՄԱՏԵՆԱԽՈՍԱԿԱՆ	
Վնգարձակ Տարեցոյց Ս. Փ. Ազգ. Հիւանդանոցի.	Տ. Վ. Ն. 25
Ձուարքնոց Տարեգիրք.	Տ. Վ. Ն. 26
Փիլաթոս Հայր.	Զգոն Վրդ. Տէր - Յակոբեան 26
Լուրեր Անրիկիստէն Մրցոյ Թարգմանչաց եկեղեցւոյ Օծման Արիւ.	ԲԱԿ 27
Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ	30

The SION an Armenian Monthly of Religion

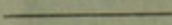
Printed in JERUSALEM - PALESTINE

Հ. Բ. Ը. ՄԻՈՒԹԻՒՆ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

ՆԱԽԱԳԱՀ Տ. ԳԱՂՈՒՍՏ ԿԻԼՊԵՆԿԵԱՆԻ

Հաղիւ թէ ստանձնած եմ Հայկական Բարեգործական Միութեան Նախագահի պաշտօնս եւ ջանադիր եմ անոր բարոյական եւ նիւթական կացութիւնն ամրապնդելու, չափազանց ցաւ կը պատճառէ ինձ տեսնել որ մեր մամուլին մէկ մասը բանավէճներու անձնատուր կ'ըլլայ, կասկածի տակ դնելով Միութիւնը իր ձգտումներուն վերաբերմամբ:

Կը կարծուի թէ այդ դիտումնաւոր հրատարակութեանց առաջին առնելու պիտի ծառայէր այն անկեղծ եւ վճռական յայտարարութիւնը, զոր ըրի պաշտօնի ձեռնարկելուս առթիւ, եւ որուն մէջ կը պարզէի թէ, կուսակցական չըլլալով, պիտի աշխատիմ որ, ինչպէս իր անունն իսկ կը յայտնուէր, Միութիւնը ըլլայ Տունը բոլոր Հայերուն, առանց կուսակցական կամ կրօնական խտրանքի:

Որպէսզի մեր Միութիւնը կարենայ լիւ կատարել իր Հիմնադիրներուն կողմէ նախատեսուած աշխատանքը, պէ՛տ է որ բոլոր կուսակցութեանց վերաբերող համօրէն Հայերը սիրով նուիրուին անոր:

Մեր խեղճ ազգը ա՛յնքան պէ՛տ ունի համերաւութեան եւ բարեացակամութեան, եւ իր վերականգնումին համար հարկաւոր միջոցները ա՛յնքան սահմանափակ են, որ ո՞նիւր մը պիտի ըլլար եթէ բոլոր Հայերը չմիանային անոր, բաղձացուած նպատակին հասնելու համար:

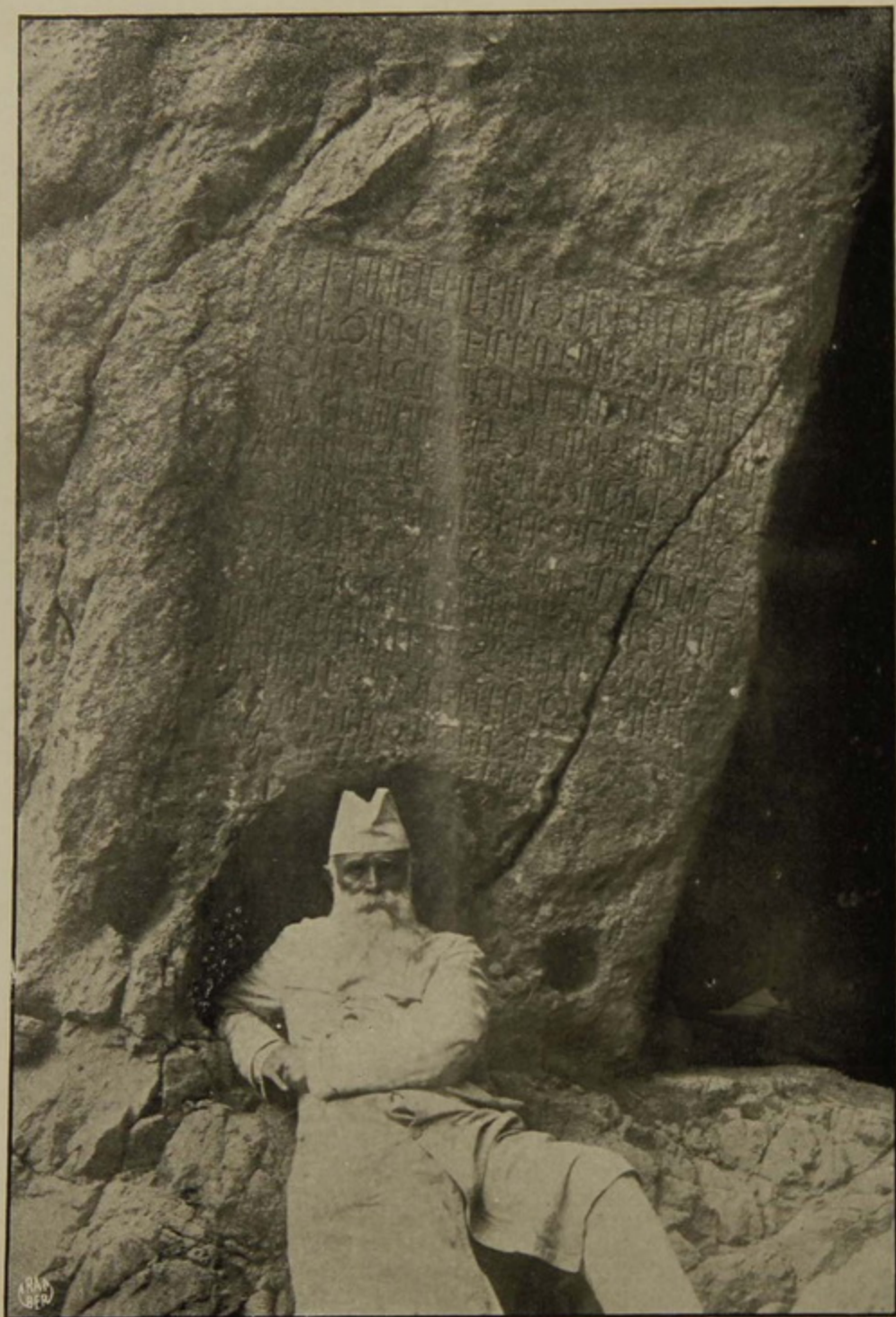
Հարկ սեպեցի այս նոր յայտարարութիւնը ընել, միանգամ ընդ միշտ, եւ եթէ անիկա բարերար արդիւնք մը չունենայ, խորապէս պիտի վշտակիրիմ:

Բարիւրդ 18 Նոյեմբեր 1930

Նախագահ

Գ. Ս. ԿԻԼՊԵՆԿԵԱՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆՔ

ԾՆՈՒՆԴ ԵՒ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԱՅՏՆՈՒԹԻՒՆ

Խնչ է Ծնունդը :

— Ասկէ շուրջ տասնեկինը դարեր առաջ պատահած եղելութեան մը յիշատակը. Բրիտտոսի աշխարհ դալուն տօնը :

Այդչափ միայն : Եթէ ան անցած դէպքի մը վերլիշումը և անձի մը ծննդեան տարեդարձն ըլլար լոկ, կ'արժէ՞ որ ա՛յսօրան դարեր անսպառ խանդավառութեան և անպատում խնդութեան առիթ մ'ըլլար անիկա ամբողջ աշխարհի մը, կամ իբր այն ճանչցուած երկիրներու ժողովուրդներուն : Յիշատակ մը և եթ պիտի կրնա՞ր տուկալ միթէ ամէն ինչ մոռացօնքի կամ գէթ անգոյն ու անզոյ աւտարբերութեան մը գերեզմանը նետող ժամանակի յորձանքներուն, որոնք, այդ յորձանքները, նորութեան այլադան ձևերով ու կերպարանքներով կ'ողողեն ու կ'ընկղուզեն մարդկութեան միտքն ու սիրտը, նոր գաղափարներով, նոր զգացումներով, նոր հետաքրքրութիւններով պաշարելով զայն :

Ամէն հարցումի առձեռն աժան պատասխաններ ունեցողներ թող լռեն քիչ մը : Ծնունդը վաղեմի սովորութիւններու, կամ հնաւուրց աւելորդապաշտութեան մը դուռագեղ մէկ վերլամնացութիւնը չէ՞. մարդոց զուարճութեան և տօնախմբութեան վաղաքներուն առիթ մ'եղած ըլլալն համար միայն ապրող օր մը չէ. ոչ ալ կարգ մը բուստիրտ կամ գիւրահաւան մարդոց համար միայն նշանակութիւն ունեցող հանգէս մը : Այսպիսի նկատում մը առնուազն արդահատանք կ'առթէ, և ճշմարիտ քրիստոնեան՝ Ծնունդի տօնին մե՞ծ իմաստին առջև հիացիկ թեթեւամիտներու վրայ Աստուծոյ ողորմութիւնը միայն կը հայցէ :

Ծնունդը արդարեւ, շատ աւելի խոր նշանակութիւն մ'ունի և շատ աւելի մեծ իրականութեան մը վերապումն է, քան ինչ որ հարեանցի գիտողները կրնան ըսել : Հաւատացեալները կը զգան ու կը վայելեն Ծնունդին իրականութիւնն ու իմաստը, որքան որ հոգիի արթնութիւնն ունենան :

Ծնունդը մարդկային ճակատագրին կրած մեծադոյն յեղաշրջումին յիշատակն է, և այդ յեղաշրջումին տեականութեան տօնը:

Այն յայտնութիւնը որ Քրիստոսով եղաւ մարդկութեան՝ հիմնովին փոխեց Աստուծոյ մասին մարդոց ըմբռնումը: Չայն աւելի վերացնելով, աւելի խորացնելով հանդերձ՝ մօտեցուց հուպ մարդոց սիրտերուն: Քրիստոսեան Աստուծոյ մէջ տեսաւ ու կը տեսնէ տիեզերքի խորհուրդին էութիւնը, համագոյքի լինելութեան ծայրագոյն կռուանը, արարածներու գոյութեան ու կեանքին պատճառն և ուղիւն, ամենասփիւռ ներգաշնակութեան նախախնամողը, մարդոց մեծացման, ազնուացման ու սրբացման յարացոյցը:

Կը տեսնէ նաև միւս կողմէն՝ զորովազութ Հայր մը, ներող ու անյիշանալի խնամակալ մը, դժուարին ուղիներու վրայ մարդոց ձեռքէն բռնող ու առաջ նորդող Աջ մը, սուրբ երջանկութիւն տուող Ուրախարար մը, աստուղ ու պատժող Խրատատու մը: Հաւատացեալը Քրիստոսի, Աստուծոյ Միածին Որդւոյն մէջ կը տեսնէ ազատարար փրկիչ մը, իրեն պէս կնոջմէ ծնած եղբայր մը, կարեկից բարեկամ մը, ներշնչող օրինակ մը, օգնող ձեռք մը, սխալարար սիրտ մը, մարդուն խոնարհած և անվերապահ վստահութեան արժանի ոյժ մը:

Վերջապէս աստուածայայտնութիւնը Աստուծոյ մարդացման և մարդուն աստուածացման մշտնջենաւորութեան տօնն է:

Ճշմարիտ Քրիստոսեան ճշմարտութիւնը կը վնտռէ. իր ներհայեցութեանց իրականութեանց մասին իր ունեցած համոզութեանով կը պարարէ իր սիրտն ու միտքը: Բայց այն արդիւնքներն ալ, որոնք յառաջ եկան աստուածայայտնութեան հոգեկան աշխարհի մէջ յառաջ բերած յեղաշրջումին հետեւանքով՝ իրեն համար մխիթարանք մը և զօրութիւն մը կը համարէ միանգամայն:

Պատմութեան քիչ շատ ծանօթ եղողներ գիտեն թէ ի՞նչ կացութեան մէջ էր քաղաքակիրթ աշխարհը, երբ աստուածայայտնութեան մեծ յեղաշրջութեան լոյսը սկսաւ պայծառանալ: Հին աստուածները սնանկացած՝ ամենալուրջ մարդոց անտարբերութեան, չրսելու համար ծաղրանքին՝ նշաւակ կը դառնային: Բարոյականը ինկած էր, Լիկերութեան հիմքը կը խախտէին: Տէրը յայտնուեցաւ ու կացութիւնը փրկեց: Յուցուց աշխարհի փրկութեան ու բարձրացման ճանապարհը: Եւ Քրիստոնէական եկեղեցին ի՞նչ յաղթական, ի՞նչ պայծառ, երջանիկ ու վեհ քաղեց այն ճանապարհէն: Նոր Ուղին ի՞նչ կայաններ տարաւ անոր հաւատարիմ՝ զաւակները:

Բայց այսքանը գիտնալ տակաւին չի բաւեր Ծնունդը կենդանի դարձնելու այժմ, մեզի:

Աշխարհն ու աշխարհայինը միշտ լնկած են, հեթանոսական չաստուածները, նոր դարերուն նոր անուններով, միշտ ծաղրանքի արժանի են, ընկերութեան հիմքը միշտ խախտւած են որքան ատեն որ աստուածայայտնութեան լոյսով չեն գիտուիր անոնք, որքան ատեն որ իրենք իրենցմով զիրենք բացատրելու կը յաւակնին:

Եւ հո՞ն է աստուածայայտնութեան հրաշալիքը, որ անիկա միշտ կը փրկէ կացութիւնը, միշտ կը ցուցնէ փրկութեան ու բարձրացման ճանապարհը, միշտ կ'ընէ այդ ճանապարհէն գացողները յաղթական, պայծառ, երջանիկ ու

142-98

(239-98)

20-66

19342 ա

վեհէ նոր Ուզին, որուն հրաշքը բնաւ չհինալուռն մէջ է՝ երանութեան կայանները կը տանի մեզ :

Յեղաշրջում մըն էր աստուածայայտնութիւնը, և է՝ հանապազ. բայց ո՛չ յեղափոխութիւն : Յեղափոխութիւնները մղձաւանջներու և տաղնապներու արդիւնք են . յեղաշրջումը որ չի մարի, որ մէկ անդամուան համար չէ, առողջութեան պայմանն է մարդուն, անոր հոգիին ու մտքին ու սրտին, ինչպէս նաև համադրքի բովանդակութեան համար :

Աստուածայայտնութիւնը՝ եղած Գրիստոսով, մեր Տիրոջմով, պիտի շարունակէ կատարել իր դերը յաւիտեան :

Աստուածայայտնութեամբ, իր Ծնունդով դարձուց Աստուած մեզ մեր մոլոր ուղիէն. պէտք է ամբանալ այն նոր ուղիին վրայ՝ որ միշտ մեր առջեւն է, միշտ նոր հորիզոններ կը բանայ, միշտ կը յայտնէ մեզի Տէրը ինչպէս յայտնեց դարե՛ր առաջ, հովիտներուն, զինք ճանչցող բոլոր մարդերուն, Յովհաննէսին՝ Յորդանանի մէջ, իր առաքեալներուն, ամէնո՛ւն որոնք կրցան տեսնել զինք :

Եւ այն Աստուածը, որ կը յայտնուի՝ մեզի հետ ալ է. ինք հեռո՛ւն կեցած մեզ չի դիտեր. ինք մեզ կը տանի իրեն : Մեզի հետ է միշտ. Էմմանուէլ կոչուեցաւ Ան :

Անոր յայտնութեամբ՝ Անոր ընկերութեան մէջ է ամէն փրկութիւն, անհատական, ընտանեկան, ընկերային, մարդկային :

1931-ի այս Ծնունդին՝ պէտք է ուխտել բանա՛լ մեր աչքերը Անոր Յայտնութեան, ծնիլ անոր հետ, ասլիլ անոր հետ :

ՄՕՐԸ ՎԵՐՔԸ ԶԵ ՍՊԵԱՅԱԾ

(ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՅԻՆ ԵՒ ՀԱՅ ԲՈՂՈՎԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ)

Ճշմարտապէս սրտի անհուն սեղմումով մըն է որ մարդ կ'ընթեռնու այն Յայտարարութիւնը, զոր բրած է հրապարակաւ Աւետարանական Դաւանութեան Պատգամութեան Ուխտ անունով նորակազմ՝ մարմին մը Գահիրէէն՝ տեղւոյն հայ աւետարանական համայնքին հովիւ Վեր. Հ. Համբարձումեանի «մոլոր ուսուցումներէն» դալթակղած :

Այդ մոլոր ուսուցումները բաղմատեսակ են : «Արդիականութիւն» ընդհանուր անունով կրնայի՛նք բացատրել զայն՝ եթէ այդ բառը ճշգրիտ իմաստ մը բովանդակէր : Յայտարարութիւնը կ'ըսէ, (և մենք անոր չվստահելու պատճառ մը չունինք) թէ Պատուելին կ'ուրանայ ձեր Գրոց անսխալական հեղին-

նակութիւնը և յայտնութիւնը, Գրիստոսի դերնական ծնունդը, Անոր գործած հրաշքները, յարութիւնը դերեղմանէն՝ «նովին մարմնով», երկրորդ գալուստը և Ս. Հոգւոյն անձնաւորութիւնը երրորդութեան մէջ»։ Պատշաճութեան Ուխտը գիմելով «Հ. Ա. Եկեղեցւոյ ժողովներուն», կը պահանջէ հրաժարումը յիշեալ քարոզչին և անոր փոխանակումը «հաւատաւոր հովիւ և Բանին հաւատարիմ քարոզիչ» եղող անձով մը։ Ուխտը կը յայտարարէ թէ իր «հանգանակը նիկիւնիսն է, և միակ կանոնը հաւատոյ և կեանքի՝ Ս. Գիրքը»։ Վասնզի, անոնք կը յայտարարեն, «կեանքը կը նետուի դաւանութեան» (ընդգծումը մերն է)։ Անոնք կը յայտարարեն, թէ «Աւետ. Գաւառութիւնը սուրբ է» իրենց համար և «ան քուէի չգրուիր»։ Յետոյ կ'ամրաստանեն «Եկղջ. և Քաղաքական ժողովները» անոնց թուելութեան և «գաւանութեան սրբութեան» հանդէպ անոնց ցուցուցած «արհամարհանքին» համար։

Յայտարարութեան Բ. մասին մէջ կը մանրամասնուին պատուելին «միւլար ուսուցումները» և յետոյ դրուած է 1846-ին Հ. Ա. Եկեղեցւոյ հիմնարկութեան առթիւ Կ. Պոլիս եղած «խոսովանութիւն»ը։

«Յայտարարութենէն» այս մէջբերումներն ըրինք՝ վասնզի մեր կարծիքով յատկանշական են անոնք։ Առողջ շարժումի մը նախաքայլերը կարելի է նշմարել հոն։

Ինչ որ սակայն ուշադրաւ է մեզի համար՝ այն է թէ Գահիրէի այս դէպքը բարացուցական օրինակ մըն է բողոքականութեան էութեան ներքին տկարութիւններուն, եկեղեցիի մասին անոր ունեցած հակապատմական և նոյնիսկ հակաւետարանական ըմբռնումներուն խախուտ հանգամանքին, դաւանանքի հանդէպ անոր ունեցած մակերեսային վերաբերման, և այլն։

Մեր մտադրութիւնը այս խնդիրներուն մասին ուսումնասիրութիւն մը ներկայացնել չէ մեր ընթերցողներուն, ո՛չ ալ հակաճառութեան մը բռնուիլ մեր «Աւետարանական» կոչումը հայ-քրիստոնեայ եղբայրներուն հետ։ Մենք այնպէս կը կարծենք թէ՝ հակաճառութիւնները անձնական շարժառիթներու ի հանդէս գալուն առիթ կու տան, և շինարար և հանդարտ բանավէճ մը իր նպատակէն կը վրիպեցնեն՝ զայն այլակերպելով։

Այսու հանդերձ չենք կրնար մատնանիչ չընել բանիմաց հայ-քրիստոնեաներու, ըլլան անոնք անգամ Հայց. Եկեղեցւոյ, ըլլան Աւետ. համայնքին, թէ ո՛ւր է այն վէրքը որ յառաջ կը բերէ այսպիսի ցաւ մը։ Կարեւոր կէտի մը վրայ միայն համառօտ մը կանգ առնենք։

Մենք կը խորհնք թէ յիշեալ Յայտարարութեամբ բողոքողները հակասութեան մէջ են։ Բողոքականութիւնը Ս. Գիրքին բանէն և բառէն զատ ուրիշ ոեւէ հեղինակութիւն չի ճանչնար՝ քանի որ պատմական եպիսկոպոսութիւն չ'ընդունիր և առաքելականութեան (այն իմաստով որ ուղղափառ եկեղեցիներ կը սահմանեն զայն) սկզբունքը անհրաժեշտ չի նկատեր։ Արդ՝ ո՞վ իրաւունք կու տայ խումբ մը մարդոց՝ որ Ս. Աւետարանը իրենց հասկցածին համեմատ մեկնելով գաւանութեան բանաձևներ հանեն անկէ, կամ հանուածները ընդունին, և այն ալ՝ պայման դնեն ճշմարիտ քրիստոնէութեան։ Եթէ այդ խումբը կը կարծէ որ պատուելին չարափառ է, ժողովներուն հետ միասին՝ պատուելին

այ հակառակը կը խորհի, եւ որովհետեւ հաւատքը «քուէի չդուրի» ուստի պատուելին և «Ուխտ»ը հաւասարապէս իրաւունք ունին:

Բողոքական ըմբռնումին ուղղակի եղբակացութիւնն է այս: Եւ դիւրին է տեսնել թէ՛ սրբան վտանգաւոր:

Անգամ մը որ դաւանանքը էական նկատուի՝ անհրաժեշտ կը հետեւի տիեզերական ժողովներուն իշխանութեան ճանաչումը՝ անոնց Ս. Գիրքէն դաւանութեան բանաձեւներ հանելու իրաւասութեան վերաբերմամբ: Եւ ասկէ անմիջական կը հետեւի եպիսկոպոսութեան իշխանութիւնը, և անկէ՝ անոնց պետիներ: Այս ուղիղ գիրքը որ ուղղափառ եկեղեցիներունն է՝ բողոքականութենէն մերժուած է: Եւ հետեւանքը հեշտ է դիտել ամէն կողմ, մեր մէջ եւ մեզմէ դուրս: Հիմնական խնդրի մը հարեւանցի մէկ ակնարկութիւն է այս. բայց մեր միտքը կրնայ քիչ մը բացատրել:

Եւ դաւանանքին կարեւորութիւնը լաւ կը շեշտուի Յայտարարութեան մէջ: Հոն ըսուած է. «Կեանքը կը հետեւի դաւանութեան». ուղիղ դատում: Բայց այս՝ ուղղափառ եկեղեցիներու՝ յատուկ սկզբունք է, որ լուսաւոր կերպով կը տեսնուի Յայտարարութեան խմբագրողներուն կողմէ: Վասնզի շատ միակողմանի և անօգուտ է այն ծուռ և չափազանցուած շեշտը՝ որ կը դրուի «քրիստոնէական կեանք» բացատրութեան վրայ՝ անոր տալով լոկ բարոյական բովանդակութիւն մը, և զայն վերածելով անարմատ ծառի մը: Դաւանանքը կը նետուի հեռո՛ւն, ու անտես կ'ըլլուի, որպէս թէ միտքը բնաւ դեր մ'ունեցած չըլլար քրիստոնէի կեանքին մէջ: Թէ որո՞նք, ինչո՞ւ այսպիսի միակողմանի տեսութիւն մը, որ ռամկին համար հրապուրիչ բայց ի վերջոյ վտանգաւոր կարգախօսներ կը հայթայթէ, յառաջ կը քշեն՝ հասկնալի է. բայց անցնինք:

Ծանօթ են այն հանգամանքները որոնց ներքեւ «Հայ Աւետարանական Հասարակութիւնը» (միլլէր) բաժնուեցաւ Մայր եկեղեցիէն՝ վերք մը թողլով անոր սրահին վրայ: Այդ հանգամանքները, մխիթարական է ըսել, չեն տիրեր այսօր նոյն կերպով կամ նոյն չափով: Յայտարարութիւնը խմբագրողներուն նման Հայ Աւետարանականները գոնէ ի՞նչ բան կը բաժնէ արդեօք Մայր եկեղեցիէն, եթէ Հայց. եկեղեցին ներքին անգործութեան մատնուեցաւ ժամանակի մը համար զուտ քաղաքական պատճառներով՝ ի՞նչ արդարացում ունի զայն միշտ այդպէս անգործ տեսնելու յոռետեսութիւնը: Եւ յետոյ Հայ Աւետարանականութեան շուրջ մէկ դարու կեանքի փորձառութիւնը կ'առաջնորդէ՝ այն եղբակացութեան թէ տակաւին հարկ է իրեն համար մնալ բաժնուած: Գոնէ անհատները ուղիղ կը տեսնեն բաժնուած թողուլ իրենց ուժը Հայ ազգին քրիստոնէական փրկութեան համար աշխատող եկեղեցւոյն ուժէն:

Առհաւութիւնը երբեմն մե՛ծ խոչընդոտ մըն է. պէտք է ճամբու վրայէն մէկդի՝ դատրել զայն:

Մայր եկեղեցւոյ սրահին վերքը, արուած իր զաւակներուն հեռացումովը՝ դեռ չէ բուժուած: Ժամանակը ե՞րբ է զայն սպիացնելու մի անգամ ընդ միշտ:

ԿՐՈՆԱԿԱՆ

ՀՈԳԵՒՈՐԱԿԱՆ ՊԱՇՏՈՆԻ

ԿՐԿՆԱԿ ՅԱՏԿԱՒՈՐՈՒՄՆԵՐԸ

(Ե. Կիր. Յիսնակաց)

(Երբ. Գ. 15 ե. 10)

Որպէսզի կրօնի պաշտօնեան կարող ըլլայ ճշմարտապէս գործադրել ինչ որ պահանջն է իր կոչումին. պէտք է որ իր գիտակցութիւնը տեսականապէս լուսաւորուած մնայ ինչպէս Աստուծոյ՝ նոյնպէս և մարդոց հետ իրական յարաբերութեան մը կենդանի զգացումովը:

Քրիստոս է գերագոյն և անփոխարինելի միակ յարացոյցը, որմէ՛ պէտք է հոգեւորականը ընդունի իր պաշտօնի և ասպարէզին ըմբռնումը իր մէջ խորունկցնող և տարածող ներշնչումը: Անոր անձին, կեանքին և գործունէութեան խորհուրդն է որ հետզհետէ պիտի բացատրէ իրեն իր պաշտօնին իսկական բնոյթը և արժէքը, և ընէ իրեն հարկաւոր թեւադրութիւններ, իր ասպարէզին ստոյգ և բարեք արդիւնաւորման համար:

Արդ, հաւատքի ներոյժ մտասեռումով Քրիստոսի փրկագործական նկարագրին յառած նայուածքը անոր վրայ ամէնէն առաջ պիտի տեսնէ սա երկու սրտաուռ գիծերը. Ողիւստիւն և Քանանայութիւն, որոնք երկակի հիմերն են իր երկրաւոր կեանքին:

Իշխանութիւնը, այսինքն հեղինակաւոր այն ազդեցութիւնը, որով անիկա կը խօսէր իր ժամանակակիցներուն, անոնց վրայէն իր պատգամը ուղղելով նոյն ատեն զէպի գարեբուն մշտնջենաւորեալ յաջորդութիւնը, բարձրութիւններէ ցօղում լոյսեր նշուող իր բոլոր նայուածքը, որով զիտէր խորազնեկ խիղճերը և հետազօտել իրողութեանց պատճառական հանգոյցները, իր աստեղոր կեանքին հակընդդէմ փորձառութիւններուն միջոցին զգացած մեծ ինքնավստահութիւնը վերջապէս, ո՛հ, այս ամէնը արդիւնքն էին իր որդիութեանը:

Որդի էր Աստուծոյ. չէր կրնար չունենալ, ինչպէս խօսքը՝ խորհուրդին, նոյն-

պէս և ինք՝ Հօրը իր մէջ ներկայութեան հօր ներգործութիւնը:

Դարձեալ, խորապէս կարեկից այն դուքսը, որով աստուածայնորէն կը վշտակէր մարդուն, մեղքին աւերէն անոր մէջ պատճառուած տառապանքին համար, գերերկրային անհուն սիրոյ մը միայն ծընունդ այն ճիգը՝ զոր այնքան հրաշալի կերպով արդիւնագործեց, որպէսզի մահահանացու սիրտերուն խորը չմարի բնաւ փրկութեան յոյսին ճրագը, և մինչև ի մահ զիւցաղնացուց նուիրումի այն ոգին, որ, խանձարուրքէն մինչև կախաղանի փայտը, լինելութեան պատճառը մնաց իր մարդեղութեան, այն ամէնը քահանայական կոչումին արգասիքն էին իր մէջ:

Որովհետև քահանայ էր, իր քառաբար պաշտօնին պսակը պիտի ըլլար զոհութիւնը:

Որդիութիւն. այսինքն Աստուծոյ հետ մշտական և կենդանի յարաբերութեան կապի մը գիտակցութիւնը. և Քահանայութիւն. այսինքն մեղքէն մոլորած հոգին ուղղելու համար ստանձնուած նուիրական պարտականութեան մը զգացումը: Այս երկուքն էին Յիսուսի կոչումին երկու կողմերը, յաւէտ անբաժան իրարմէ: Քրիստոսի հոգիին մէջ որդիութիւնը անանջատօրէն օղակուած էր ծառայութեան հետ, ինչպէս, իր անձին մէջ, աստուածային բնութիւնը՝ մարդկայինին հետ, յարակայ չլ անշփոթ միաւորութեամբ:

Իրրե Աստուծոյ անարատ որդին է որ զգեցած էր զոհին քահանայական պատմուածքը. և իրրե մեծ քահանայապետ էր որ կը ցուցնէր Աստուծոյ սէրը մարդկային մեղաց հետ իր անխառն կցորդութեանը մէջ:

Ամէն հոգեւորական, իր կեանքին և գործունէութեան ամէն մէկ վայրկեանին մէջ, իր աչքին առջև և հոգւոյն մէջ պէտք է զգայ միշտ այս խօստուն և վսեմ պատկերը, որպէսզի Քրիստոսի մտածումը կարենայ իր մէջ ծնիլ և կազմել Աստուծոյ հետ որդիութեան իղձի և մարդոց հանդէպ քահանայութեան ուխտի հոգեկան ներքին այն կեանքը, որ ոյժն է ու խարխալը կրօնական տապարէզին:

Առանց այն հաւատքին՝ թէ իր մէջ բարոյական զօրութեան մը սերնդագործող

սկիզբը կայ, և առանց նոյն ատեն սիրոյ այն խորապէս բարի զգացումին, որ զինքը մշտապէս հաղորդ պիտի պահէ մարդկային տառապանքին հետ, անկարելի է որ քահանան երկրի վրայ իրազեկութեամբ կոչուի, որ չէ այլ ինչ՝ բայց ի՞նչ է իր բոլոր կարիքներովը մարդը նեղ կայացնել Աստուծոյ առջև, և զԱստուծոյ, իր բովանդակ կատարելութեամբը, մարդոց առջև:

Այդ հաւատքին գիտակցութիւնը և այդ սիրոյն հրաշքն է միայն որ պիտի պատրաստեն և զօրացնեն զինքը իր պարտականութեանց լրիւ կատարումին, որդիաբար մօտք գործելու համար յաւիտենականին անմիջական ներկայութեանը մէջ, ի սրբութիւն սրբութեանց, և քահանայօրէն ծառայելու համար մարդկային կարեաց տաճարին մէջ:

«Իրեցեք, կ'ըսէ սուրբ Բարսեղ, թէ քահանայութեան պատիւը ոչ թէ անմեղ հրեշտակաց վստահուեցաւ այլ մեղանշական մարդոց, որպէսպի, ինչպէս իրենք կը յուսան թողութեան շնորհաց, կարենան ուրիշներուն ևս ներշնչել նոյն յոյսը»: Հոգեւորականին ամէնէն կարեւոր յատկանիշներէն մին պէտք է լինի արդարեւ մարդկային թշուառութեանց — հոգեկանին մանաւանդ — համար զգայուն սիրտ. պէտք է կարենայ բաւականապէս կարեկից (= «չափով չարչարակից») ըլլալ տգիտութեան խաւարին մէջ և մոլորածքի ճամբաներուն վրայ խարխառող հոգիներուն. ա՛յնպէս ցանկալու և ջանալու համար անոնց ազատումին ինչպէս պիտի խեղապէս ցանկարու ջանար իր կանգնումին համար:

Վերան է բուն ուսուցիչը. չկայ աւելի լուրջ փորձագութիւն քան այն զոր կը ստանանք ցաւերու մէջ և նեղութեանց միջոցաւ: Կրօնի պաշտօնեան մարդկային տառապանքին մէջն է որ պիտի գտնէ բարոյականի մեծագոյն դասը:

Յոյց տալու համար մեղի թէ որքան տատաւածային է այդ դասը, առաքեալը ինքզինքին թոյլ կուտայ ճշմարտազանցութեան [paradoxe] սքանչելի պատկերով մը հասկցնել մեղի թէ ինք Փրկիչն իսկ իր մարմինին մէջ կրուած մարդկային տառապանքներէն է որ սովորեցաւ իր փրկագործական պարտականութեանց հնազանդելու հարկը, և այդ կերպով միայն է որ արդիւն

նաւորեց իր սիրոյն առջև խոնարհող հոգիներուն յաւիտենական փրկութիւնը, որ լրումն եղաւ իր քահանայապետութեան աստուածային նկարագրին:

Տառապանքի այդ զգացումին մէջ է որ Քրիստոսի պաշտօնեան պիտի ընդունի իր կոչումին դասը և կատարէ իր ասպարէզին հրահանգութիւնները:

Որդիութիւն և Քահանայութիւն. ինքնամատահութիւն՝ առ Աստուծոյ հաւատքով զօրացած, և ծառայութիւն՝ առ մարդն սիրով քաղցրացած: Ասո՛նք պէտք է ըլլան հոգեւորականին կեանքն ու պաշտօնը առանձնաւորող յատկանիշերը:

Պէտք է շարունակ յիշէ ինք թէ ծակուած և արիւնակաթ ձեռքին խորհուրդն էր որ օր մը իրեն շնորհեց Հոգիին օծութիւնը, ու պէտք է դուրս գայ նուիրական Յարկէն՝ Աստուծոյ պատգամը իր շրթունքին վրայ, և ամբողջ անձը սրբարանին անուշահոտութեամբը թաթաւած:

Թ. Ե. Գ.

ՆՈՐ ԾՆՈՒՆԴ

Յիսուսի Ծնունդէն դարեր առաջ Հրեայ ազգը կը սպասէր Մեսիայի գալստեան, որ պիտի գար վերահաստատելու Դաւթի թագաւորութիւնը և Հրեայ ազգը փրկելու օտար իշխանութեան լուծէն: Անշուշտ հրեաներուն համար Մեսիան միեւնոյն ատեն պիտի ըլլար իրենց քահանայապետը և կրօնքին առաջնորդը:

Անդին, հեթանոս աշխարհն ալ փրկելի մը գալստեան յոյսը կը սնուցանէր, և անհրաժեշտ կը նկատէր զայն՝ մարդկութիւնը իր ինկած վիճակէն բարձրացնելու համար, և անոր սորվեցնելու ճշմարիտ կրօնքը: Նոյնիսկ դարեր առաջ, Պղատոնի պէս հեթանոս փիլիսոփաներ կը խոստովանէին թէ՛ մինչեւ որ երկինքէն մեկը չիջնէ՝ անկարելի է նշմարութիւնը գտնել: Հաւանաբար այդ մեկուն անունով էր որ Աթէնքի մէջ բաղին մը կանգնած էին «Անծանօթին Աստուծոյ» մակագրութեամբ, և

կը պաշտէին զայն, և զոր Պօպոս — հեթանոսաց առաքեալը — քարոզեց Աթենացիներուն ըսելով թէ՛ այդ անձանքը Աստուծն է զոր ևս կը քարոզեմ ձեզի: (Գործք. ԺԷ. 32):

Մարդկութիւնը հեռացած էր Աստուծէ, սակայն Աստուծած չէր կրնար թողլը քիչ իր ստեղծած արարածները, իր զաւակները: Մարդարէներու միջոցաւ փորձեց իր պատգամները լսելի ընել անոնց, և իրեն մօտեցնել զանոնք, բայց ի դուրանգամ մը որ խաւար տգիտութեան և իր քիւմբին հաճելի տիրմին մէջ ինկած էր մարդկութիւնը՝ ա՛յ խալաւ հեռացաւ իր արարիչէն, և կարելի չեղաւ այդ միջոցներով զինքը վեր հանել իր ստորին վիճակէն, և բարձրացնել աստուածային լոյսին՝ մինչև որ Աստուծած — զէպի իր մօլորեալ զաւակները ունեցած անբաւ սիրոյն համար — յանձն առաւ գերազանց զոհաբերութիւնը, միակը աշխարհի պատմութեան մէջ, այն է՝ իր Միածին Որդին, Բանն — Աստուծաժը զրկել մարդկային մարմին հագնելու, և այնպէս մարդիկը փրկելու համար:

Այո՛, Յիսուս Փրկիչը եկաւ. Ան առաւ մեր շօշափելի մարմինը, միսն ու ոսկորը, ապրեցաւ ճիշդ մեզի նման, որպէս զի տեսնէր ու շօշափէր զինքը խաւարամիտ մարդկութիւնը, և Անոր լոյսով լուսաւորուելով՝ կարենար հասկնալ ու ըմբռնել Աստուծոյ անհուն սէրը, և Անոր անսահման սրբութիւնը, և իր ինկած զիրքէն վեր ելլելով աստուածային բարձրութեան նկրտէր: Ի՞նչ հրաշալի խորհուրդ. Աստուծած մարդացաւ՝ որպէս զի մարդը աստուածանայ. Աստուծած իր գերազոյն բարձրութենէն իջաւ այս ստորին աշխարհը՝ որպէս զի մարդը իր անկեալ ստորնութենէն վերանայ աստուածային բարձրութեան:

Աստուծոյ անհուն սիրոյն չափը կ'ուզես գիտնալ, Անոր սահմանը կ'ուզես չափել. ահա՛. «Զի այնպէս սիրեաց Աստուծած զաշխարհ, մինչև զՈրդին իւր Միածին ևս, զի ամենայն որ հաւատայ ի նա՛ մի՛ կորկցէ, այլ ընկալցի զկեանսն յաւիտեանականս»: (Յովհ. Գ. 16.):

Ահա՛ աստիկ անհուն սիրոյ և անսահման զոհաբերութեան յարացոյցը. ահա՛

տիպար դասը Յիսուսի Ծննդեան տօնէն:

Այս է քու ծնունդդ, նոր ծնունդդ՝ որ ըմբռնես այդ դասը. այն ատեն պիտի հասկնաս թէ՛ ինչո՞ւ հրեշտակները երգեցին Աստուծած—Մանկան ծննդեան զիշերը. «Փառք ի բարձունս Աստուծոյ, և յերկիր խաղաղութիւն, ի մարդիկ հաճութիւնս: (Ղուկ. Բ. 14.):

Յիսուսի ծնունդը աշխարհի պատմութեան նոր թուական մը բերաւ, նոր դարաշրջան մը բացաւ, ներարկեց անարիւն մարդկութեան նոր կեանք, նոր ուժ, որ մինչև ցայսօր, 1931 տարիներու ընթացքին, անընդհատ կ'երկարաձգուի, կ'ազդէ և կեանք կուտայ մարդկութեան, վասնզի Աստուծած միշտ կենդանի է և ո՛վ որ Անոր կ'ապաւինի՝ պիտի չկորսուի:

Անեղկամիտ մօտեցիր, ո՛վ հաւատացեալ, Մանուկ Յիսուսին. մանուկի մը անրիժ հոգիով, և վստահութեան հաւատքով զնա՛ Անոր, և հաւատքի, նոր կեանքի կայծ մը խնդրէ Անկէ. Անոր մանկական անաբառ ու զուարթ ժպիտը քեզի նոր ուժ պիտի ներշնչէ, նոր կեանք պիտի տայ քեզի, և զուն պիտի մանկանաս, վերստին ծննա:

Այս է քու նոր տարիդ, նոր ծնունդդ: Փրկչի Ծնունդն է միայն քու նոր տարիդ. Անոր ծննդեան տօրեղարձը քու ծննդեանդ, Ս. Աւագանի ծննդեանդ, տօրեղարձն է. ուրախութեամբ և հաւատքով տօնէ նոր ծնունդդ, և այս նոր տարիդ:

ՍԻՈՆ ՎՐԴ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ԽՈՐՀԱՆՈՒՄԻ ԵՒ ԽՈՍԹԻ

Մոլորիւնը մեզ կը հրապարհ պնդան անհատն հասարակութեանը, մեզ իրեն կը ձգի պնդան հրապարհներով, և պնդան ուղիներ կուգայ կը հասնի մեզի, որ անհուն կանխասեւտքիւն, անսահման զօրութիւն, և հաւաքագործայ անոնի մը պիտի և մեզի՝ անոր որոպրանեղեմ զերծ մնալու հաւար:

*

Ով որ շատ մոլորիւններ ունի՝ շատ տեղեր ունի:

*

Երբեմնիկ ծերութիւնն պսուդ և զգոն երեսասարդութեան. սա կը պատահուի անոր ազնուական հեշտութիւններ:

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն

ԿՐՏԻ ՎԱՆՔԸ ԵՐԻՔՈՎԻ ՄԷՋ

1. — Վերնագրիս կրճի բառը սեռականն է կուրս բառին՝ զոր կը գործածեն Ոսկերերանի Եսայիայ մեկնութեան հայ թարգմանիչը, Մխիթար զօշ՝ իր Դասասանագիրքին մէջ, Ոսկեփորիկ, Վարդան Պատմիչ, Ուռնայեցի և Սահակեցի: Կուրս կը նշանակէ ներքինի: Թէ ինչու համար Երեքովի այդ վանքը կրճի կը կոչուի, ստորեւ պիտի բացատրենք:

Կրտի վանքին ծագումը բացատրող երկու աղբիւրներ ունինք:

Ա. — Կիւրեղ Սկիւրուպոսեցիին Ե.թիմիոսի և Մար-Սարայի կենսագրութիւնը, որուն մէջ յիշեալը հետեւեալ կերպով կը գրէ Կրտի վանքին ծագման պատմութիւնը: Երուսաղէմի Մարտիրոս պատրիարքին ընկերն ու յաջորդն էր Եղիա՝ որ առանձնացաւ Յորդանանի դաշտը, Երեքովի առջև: Ան իննեց հոն խցիկներ՝ ուր խկոյն հաւաքուեցան աշակերտներ: Վերջնոցս համար Եղիա իննեց կրկին վանքի՝ վանահօր մը հսկողութեան տակ: Եղիա՝ իր կենդանութեան՝ երեք չնեքեց որ իր հաստատած կրկնակ վանքը բաժնուի: Ան իր մահուան ժամանակ նոյն խակ կտակեց որ չբաժնեն զայն. բայց չյարգուեցաւ անոր կտակը: Եղիայի վանքին աւերակները կը ճանչցուին Բուճմ կլ էմիպփի անունով որ կը գտնուին Երեքովի հարաւային արևելքը: Նոյն աւերակները կը պարունակեն ճոխ շինուածանութիւն՝ որ գործածուած են Երեքովի արդի շինութեանց, ու անոնց ամէնէն զեղեցիկ քարերը մտած են Երեքովի ռուսական նորակերտ հիւրանոցին մէջ:

Կարելի է հաւատալ թէ Ե.թիմիոսի աշակերտը՝ Եղիա պատրիարք՝ նախանձախընդիր կրօնական աղքատութեան՝ այնքան ճոխութիւններ տուած ըլլայ իւրակերտ վանքին. հաւանական է որ կրկնակ վանքերու վանահայրերէն առաւելապէս իր կամքը չյարգող վանահայրն եղած պիտի ըլլայ վանքը նորանոր ճոխութիւններով

օժտողը: Այժմ զանք Մար-Սարայի կենսագիր Սկիւթուպոսեցի պատմագրին խօսքերուն. «Յուլիանիս պատրիկին մահուանէն յետոյ իր ներքինիները Երուսաղէմ և Կան: Եւ որովհետեւ անոնք Պոլսի մէջ տեսակցած էին Մար-Սարայի հետ, զնացին զտան զինքը իր վանքին մէջ: Անոնք շատ զրամ ունէին, աղաչեցին Սարայի ընդունիլ զիրենք իր վանքին մէջ: Մերունին մերժեց ընդունիլ զանոնք ինչ ինչ զգուշութիւններու համար, բայց որովհետեւ ծանօթ էր անոնց՝ քաղցր խօսքերով զըրկեց զանոնք առ որ անկէ: Ներքինիները ըստ բաւականի ծանօթ ըլլալով վանական կեանքին՝ զիմեցին Երուսաղէմի պատրիարք Պետրոս արքեպիսկոպոսին (524-544) խնդրելով անորմէ որպէս զի իրենց յարմար տեղ մը փութայ յատկացնել: Արքեպիսկոպոսը յանձնարարեց Երեքովի մօտ գտնուած Եղիայի վանքերուն վանահօր Աղեքսանդր անուն մէկու մը՝ յաջորդն նէսպապոսի և Զաքարիայի՝ որպէսզի մէկ քանի օրուան համար այս ներքինիները ընդունի իր վանքին մէջ: Աղեքսանդր տեղի տալով ազահաւթեան կամ սին փառքերուն՝ հակառակ Եղիա արքեպիսկոպոսին հրամանին՝ բաժնեց վանքերը: Այն ատենէն սկսեալ բաժնուած վանքը կրճի վանք կոչուեցաւ:» (տես, Raymond Genierի Vie de saint Euthyme le grand, էջ 35-36):

Բ. — Յովնանիս Մոսխոսի (Mosch) Մարգնոգետ (Pré Spirituel) գիրքը: Կ'արժէ հոս տեղեկութիւն մը տալ հեղինակին և անոր գիրքի մասին: Յովհաննէս Մոսքոս ծնած է Դամասկոս, Զ. դարու կիսուն. ան Ս. Թէոդոսի վանքին վանականներէն էր, բայց յետոյ մեկնեցաւ Փոռան, Երուսաղէմի մօտ, ուր մնաց տասն տարի, 567-578: Մոսքոս ձեռնարկեց մեծ ճամբորդութեան մը, զէպի Եգիպտոսի Թիպայիտի և Սինայի վանքերը, և վերջնոցս մէջ մնաց տասն տարի Յովհաննէս պատրիարքի օրով (575-593): Յիշեալը զարձեալ ճամբորդեց Պաղեստինի բոլոր վանքերը և ուսումնասիրութիւններ կատարեց: Մօրիկի սպանութեան և Պարսից արշաւանքին հաւանականութեան պատճառաւ 603ին վերջնականապէս թողուց Ս. Երկիրը, այցելեց Անտիոքը և Կիրիկիան ու մեկնեցաւ Եգիպտոս: 615ին երբ պարսիկները Ս. Երկիրը արշաւեցէ

յետոյ, Եզրպատսի վրայ պիտի յարձակէին՝ Հոռվմ մեկնեցաւ և հոն լրացուց իր գիրքը՝ Մարգ հոգեւոր հոշուած՝ զոր իր մահէն առաջ յանձնեց իր աշակերտին և բարեկամին Սոփրոնիոսի։ Վախճանեցաւ կամ 619-ին և կամ 634-ին, և Սոփրոնիոս իր ուսուցչին ոսկերոտիքը փոխադրեց Երուսաղէմի մօտ Ս. Թէոդոսի վանքի գերեզմանատունը։

Մոսքովի գիրքը Migneի Հայրախօսութեան մէջ հրատարակուած է յունարէն և լատիներէն, Pratum Spirituale խորագրով, զոր հայերէն անուանեցինք Մարգ հոգեւոր։ Ունի 219 գլուխներ որոնց մէջ կը յիշուին իր անձնական յիշատակները և իր երիտասարդութեան յուշերը։ Ոճը յանկուցիչ է և յստակ, պատմուածքները ժողովրդականացնելու գաղտնիք ունի։ շատ ճշգրտօրէն կը պատկերացնէ իր ժամանակի վանական կեանքը. պարսկական և արաբական արշաւանքներէն յառաջ Պաղեստինի բազմաթիւ վանքերուն պատկերը կուտայ մեզի տեղեկագրական մանրամասն պարագաներով. յայտնի է թէ քանիցս այցելած է այդ վանքերը։ Կրտի վանքի մասին տեղեկութիւններ կուտայ իր Մարգ հոգեւոր գիրքին ժԹ. ՃԼԵ. ՃԼԶ. ՃԼԸ. ՃԿԵ. գլուխներուն մէջ(*). կը գրէ թէ Կրտի վանքը կը գտնուի Երիքովի մէջ, Յորդանանի մօտիկ. կը յիշատակէ նոյն վանքին վանահայրերէն Նիլիա՝ որ իբր թէ Երուսաղէմի Մակար արքեպիսկոպոսին հետ յարաբերութիւն չընելու համար քաշուած է այս վանքը. Նիկողայոսը՝ որ երբեմն ալ Կիլիկիոյ կուսանոցներէն միոյն մեծաւորն եղած է. Յովնանեկը՝ որուն առակաւոր պատմութիւնները և կեանքին հետաքրքրական գրուածքները կուտայ։ Կ'երեւի որ թէ՛ Կրտի վանքի և թէ՛ ուրիշ վանքերու մասին իր գրածները զանազան ժամանակի իր այցելութեանց ծանօթագրութիւններն են. այդ պատճառաւ իր գիրքին մէջ չէ պահուած դէպքերու և դէմքերու ժամանակագրական կարգը. բայց պէտք է խոստովանիլ թէ իր դարու վանքերու տեղագրութեան համար կարեւոր գիտելիաց

ծագկաստան մ'է, ըստ իր յորջորջման։

2.— Կրտի վանքին ծագման պատմական ճշգրտմանը պարզելէ յետոյ հարկ է անոր հայեցի հանգամանքն ալ ճշգրի, և որպէսզի մեր ձեռքը գտնուած համառօտ յիշատակարանին ոյժը և ճշգրտութիւնը կարենանք արժեյնել, պէտք է որ Կրտի վանքին զնման և վաճառման դարուն Երուսաղիմայ եկեղեցիին դաւանական վիճակը և շեղումները փութանք պարզելու։

Մանօթ է եկեղեցական պատմութենէն թէ Քաղկեդոնի ժողովը շեղելով երեք Տիեզերական ժողովներու դաւանական ըսկզբունքներէն՝ պատճառ դարձաւ կարգ մը հերձուածներու և եկեղեցեաց պառակտումին։ Երկարնակութեան խորտումներէն Արեւելքի քրիստոնեաները զժող մնացին։ Մարկիանոսի զինու զօրութեամբ Երուսաղիմայ եկեղեցիին հանդէպ կատարած ոչկանոնական ձեռնարկները վտանգ մը նրկատուեցան։ Եզրպատս, Սիւրիա, Միջագետք և Հայաստան շարունակեցին իրենց Կիւրեղեան բանաձեւի համաձայն միարեակ դաւանանքի վաղնջական սկզբունքներուն մէջ. սակայն Բիւզանդական պետութեան յարատեւութեան համար վտանգ մը կը նրկատուէր նոյն երկիրներէն դաւանական տեսակէտով անջատ մնալը։ Ուստի բիւզանդական ինքնակալներէն մասնաւորապէս Զենոն (474-491) և Անաստաս (491-518) կայսրերը պետութեան բարոյական միութիւնը և ոյժը պահպանելու համար հրովարտակներով հաստատեցին Տիեզերական ժողովոց հաւատքը և միարեակ դաւանութիւնը։ Առաջնոյն Հենետիկոնը (482) և երկրորդին անոր հետեւողութեամբ հրատարակած հրովարտակը սիրով ընդունուեցան Արեւելքի եկեղեցիներէն, մասնաւորապէս Հայ եկեղեցիէն։ Հենետիկոնը և Անաստաս կայսրը դաւանական պաշտօնագիրը շատ կանուխէն հայերէնի թարգմանուած են, և կը գտնուին մասամբ «Կիրք թղթոց»ին և ամբողջութեամբ «Կնիք հաւատոց» կոչուած հաւաքածուներու մէջ։

Երուսաղէմի եկեղեցին ալ մինչև Քաղկեդոնի ժողովը Հայ եկեղեցեաց նման դաւանանք մ'ունէր. ուղղափառ միարեակ էր։ Յօրնաղ նենգութեամբ անցաւ հակառակ կողմը, և Մարկիանոսի քաղաքական զիտաւորութեանց ծառայելով՝ ուղղափա-

(*) Մեր «Վարժ Հաւանց»ի հայ բարգմանիչը բանի մը կտրեւ տուած է. բարգմանած է Մատթիի զիւրէն. ստորեւ յիշուած երեք վանանայրերէն առաջին երկուքը կը յիշատակէ Ներքինեաց վանքից հետ (Վարժ Հաւանց, հատ. Ա. էջ 610, Բ. 391)։

սուրբան հակառակ շարժեցաւ, ոտնակոխ ընկելով Տիեզերական ժողովոց դաւանական սկզբունքները և երուսաղէմի մէջ պատճառ դարձաւ ծանր արիւնահեղութեանց և անկարգութեանց։ Երուսաղէմի կղերը ու վանականութիւնը մեծ մասամբ միաբնակ էին։ Յորնաղի յաջորդները, սակայն, չմտցին քաղկեդոնականութեան մէջ։ Թեոդորոս, Անաստաս, Մարտիրոս, Սաղուստիոս, Եղիսա, Յովնաննիս, և Պետրոս մինչև 518 Երուսաղէմի եկեղեցիին պատրիարքական Աթոռը կը գրաւէին։ Ի ձեռին ունինք 1899-ին հրատարակուած ասորերէն անանուն ժամանակագրութեան մը անգղ. թարգմանութիւնը՝ The Syriac Chronicle known as that of Zachariah of Mitylene խորագրով, քաղկեդոնական վէճերու ժամանակ զրի առնուած և անոնց վերաբերեալ կարեւոր թուղթերու բովանդակութեամբ։ Նոյն գիրքը զխաւորապէս կը ցոյցնէ Երուսաղէմի եկեղեցւոյն հաւատքը և Յորնաղի յաջորդէն մինչև 518 զահակալող եպիսկոպոսներուն դաւանութիւնը։ Ահաւարակ անոնք, բացի Եղիսայէն՝ որ աքսորուած է, և Յովհաննէսէն՝ որ ուխտագրութ մը եղած է, ամէնքն ալ դաւանութեամբ զուտ միաբնակներ են։ Նոյն իսկ, ըստ նոյն ժամանակագրութեան, Մարտիրոս պատրիարք միաբնակութիւնը ջատագովող յայտարարութիւն մը ունի, ինչպէս նաև թուղթ մը՝ Աղեքսանդրիոյ Պետրոս պատրիարքին։ Երուսաղէմի մէջ միաբնակութեան դէմ հաւածանքը կը սկսի Յուսաֆնոս կայսեր օրով, (518-521) որուն զործագրողը կ'ըլլայ կայսեր օգնականը Յուսաֆնիոնոս, Յովհաննէս պատրիարքի ձեռքով։ Այդ ժամանակն էր որ մեծ տազնալ յառաջ եկաւ Երուսաղէմի հայ վանականութեան մէջ, ինչպէս յայտնի կ'ըլլայ մասնաւորապէս նոյն Յովհաննէս պատրիարքին Աղուանից Արաւ կաթողիկոսին գրած նամակէն, որուն հայերէն թարգմանութիւնը հրատարակուած է 1896-ին Վաղարշապատի մէջ։ Յուսաֆնոսի յաջորդը՝ Յուսաֆնիանոս իր Արեւմտեան քաղաքականութեանը համար ալ աւելի յառաջ տարաւ հաւածանքը Երուսաղէմի մէջ և շարունակուեցաւ ան մինչև Արաբաց արշաւանքը։

Գրեցինք այս սողերը հասկցնելու համար թէ ներքինները Երուսաղէմ այցելե-

ցին Անաստաս կայսեր օրով։ Անոնք Ձեռնէն սկսեալ միաբնակ դաւանանք ունէին, և կը զիմէին Երուսաղէմի եկեղեցիին որ նոյն ժամանակ զխոսովին միաբնակ էր, ինչպէս ցոյց կուտայ ասորի ժամանակագրութիւնը։ Արեւմտ պարզապէս կը հասկցուի թէ Եղիսայի երկու վանքերէն մին զնոյ թիւղանդական արքունիքէն եկած ներքինները միաբնակ էին և թէ անոնք քաջալերութիւն և պաշտպանութիւն կը սպասէին Երուսաղէմի եկեղեցիէն, որ տակաւին չէր արձակած մոլեռանդութեան և դրժումի շանթերը ընդդէմ Հայ եկեղեցւոյ և այլ միաբնակ արեւելեան եկեղեցիներուն։

3.— Վերև յիշատակուած ասորերէն ժամանակագրութեան կը հասկնանք նաև որ Պետրոս Վրացիին վանքին հիմնադրութեան օգնողը ներքինի մ'էր, Յովհաննէս անուն, որ միննոյն ժամանակ անոր կնքահայրն էր։ Նոյնպէս Չաքարիա հռետորի մեկնեալը՝ Եւպրատիոս ներքինի մ'էր և կայսեր սենեկապան. այս երկուքն ալ դաւանութեամբ միաբնակ էին։ Հանգիստութեան կանոնով կը տարուինք մտածել թէ «բարեպաշտ և ուղղափառ թագաւորաց» օրով թիւղանդական պայտատան այն ներքինիները, որոնք Երուսաղէմ եկան և Չ. դարու սկիզբները Եղիսայի վանքերէն միւսն տիրացան, հաւատքով միաբնակ էին և դաւանակից Հայոց։ Կրտի վանքը ուրեմն իր ծագումով միաբնակներու կը վերաբերէր. այնպէս որ սեպհականատէր ներքինիներու մօտէն յետոյ կը ժողանգէին զայն մեռնողներուն դաւանակիցները, այսինքն Հայերը։ Հայ Երուսաղէմի վանքերուն ցուցակը կազմող Անաստաս վարդապետ Երիքովի Կրտի վանքը Հայոց սեպհականութիւն կը ճանչնայ, և այդ պատճառաւ իր ցուցակին մէջ կը գրէ հետեւեալ յիշատակութիւնը. «Կրտի վանքի, Չորրորդ Հայոց, յարեւելից կրտսե կայ»։ Կրտի վանքի մասին ասկէ զատ ուրիշ յիշատակութիւն մը չունինք դրժութեամբար։ «Յարեւելից կուսէ կայ» խօսքը պէտք է հասկնալ Երուսաղէմի արեւելեան կողմը, որ է Երիքովը, վասնզի նոյն վանքը շինուած էր թիւղանդական Երիքովի մէջ, Յորդանանի մօտ։ Ի. դարէն մինչև Չ. դար Երիքովի մէջ ծագկած էր քրիստոնէութիւնը։ Այցելած են հոն Պորտոյի անանուէն ուղևորը (333-ին), Արգուլֆ

ևս. ք. է. դարու սկիզբը, և կը նկարագրեն անոր դրախտանման վիճակը: Կային հոն շատ եկեղեցիներ և ուխտաւորաց բնակարաններ: Հետուէն կ'երևնար Եղիսէի ազրիւրին վրայ կառուցուած եկեղեցին իր բարձրադիր յիշատակարանովն: Մատապոյի մոզայիք քարտէսէն կը հասկցուի թէ Երիքովը արմաւենիներէ շրջապատուած գեղեցիկ քաղաք մ'էր: 637-1099 թուականները Երիքովի մէջ քրիստոնէական կեանքը բոլորովին չէր անհատացած. այնպէս որ տեղւոյն եկեղեցեաց եպիսկոպոսներուն ու մանց անուանները կը յիշատակուին ժողովական արձանագրութեանց մէջ: Կրտի վանքը հաւանաբար մինչեւ թ. կամ ժ. դար գոյութիւն ունեցած է, և յետոյ քանդուած է արարական արշաւանքներէն, և անոր աւերակոյտի ձօխ շինուածանիւթէն կարելի է դատել թէ ան կարեոր հաստատութիւն մը եղած է Երիքովի սահմաններուն մէջ և կը վկայէ սեփականատէրերուն բարձր դիրքին և նոյն վանքին վարչութիւնը ստանձնողներուն գործունէութեան ոգւոյն մասին:

Դանք Անաստաս վրդ. ի յիշատակութեան, Չորրորդ Հայոց խօսքին՝ որով կը հասկցուի թէ Կրտի վանքը կը վերաբերէր Չորրորդ Հայոց: Նոյն գաւառի հայերը տիրացած էին անոր և կը մատակարարէին զայն իրենց նուէրներով կամ տուրքերով տեղացի պաշտօնէից ձեռքով: Չորրորդ Հայք բնակով Հայաստանի ո՞ր կողմի ժողովուրդը պէտք է հասկնալ:

Հռովմայեցիք, յետոյ Բիւզանդացիք Հայաստանը դաւառներու բաժնած են, Հայք բառին քով դնելով թիւ մը: Անոնց մէջ վերջ Արաբներն ալ բաժանուածի միևնոյն դրութիւնը ընդունած են: Հայերն ալ գործածած են իրենց տիրապետողներուն դրութիւնը: Լատին, յոյն, արաբ և հայ գրուածքներուն մէջ, անխտիր կը պատահինք Ա, Բ, Գ, Դ Հայք բաժանումներուն:

536-ին, Յուստինիանոսի օրով, Չորրորդ Հայք բնակով կը հասկցուէր Մեկիտինէի զիմայի երկիրը մինչև Տիգրիս և մինչև «Մարտիրոսաց քաղաքը» (= Նիբրկերտ = Մֆարդին), այս գետէն անդին:

591-ին Մօրիկ կայսրը Հայաստանը Պարսից հետ բաժնեկէ յետոյ երկրին տուաւ վարչական նոր բաժանում մը: Այս կերպով

պով Յուստինիանոսի օրով կատարուած Չորրորդ Հայքը պահուեցաւ և կոչուեցաւ Միջագետք. բայց անոր վրայ աւելցաւ երկրորդ Չորրորդ Հայք մը կամ Չորրորդ Յուստինիանա մը, Դագեմի, Արշամոսատի և Քիթարիզոնի հետ: Այս վերջին Չորրորդ Հայքն է որ երկար ժամանակ այս իմաստով կը հասկնային Բիւզանդացիք և Հայք (տե՛ս L'Arménie entre Byzance et L'Islam, depuis la conquête Arabe jusqu'en 886, J. Laurentի էջ 303): Իսկ մեր Վարդան Վրդ. Իր աշխարհագրութեան մէջ Դ. Հայք բնակով կը հասկնայ «Մոկս» Հիզանով մինչև ի Յալիոյ:

Ուրեմն ըստ այս բացատրութեան Երիքովի Կրտի վանքը կը հոգային իրենց տուրքերով և ուխտաւորութեամբ Չորրորդ Հայքի սոյն քաղաքները, որք են Եփրատէն անդին Խարբեղ, Արշամոսաս(*), Նիբրկէրս, Ամիդ, Տիգրիսէն անդին Արգանհե(**), Թերես նաև Տարոն և Սասուն:

ՄԿՐՏԻՉ ԵՊՍ. ԱՂԱՒՆՈՒՆԻ

ԽՈՐՀՈՒՐԳ ԵՒ ԽՍԻՐ

Հոգևոր կեանք կը նշանակի կեանք մը որ հաղորդակցութիւն ունի Աստուծոյ հետ, կեանք մը որուն մէջ հոգին հաւատարմորէն Աստուծոյ կը մօտենայ և Աստուած ալ՝ հոգիին:

*

Աշխարհի մէջ սակեմ կարևոր բանն և հաւատք՝ քարոզական և հոգեկան արժեքներու իրականութեան վրայ:

*

Նկարագրի մէջ, շարժումներու մէջ, ոճի մէջ, սակեմ բանի մէջ, գերադոյն վստմութիւնը պարզութիւնն է:

*

Այս աշխարհին մէջ ինչ ծայնը կան, բայց՝ շատ արժանազաններ:

*

Մոռցի՛ր ինչ որ տուած ես, և յիշի՛ր ինչ որ ընդունած ես:

(*) Ըստ Մատթեոս Ուռմայեցիի (ձՁ.) կը կոչուի Աշմուշատ. Խարբեղի եւ Բալուի մէջեղ:

(**) Arzanène Հայոց Աղձնիքի է Տիգրիսի ձախ ափին վրայ:

ՆԱԽՆԱԿԱՆ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԸ

Զ. Քրիստոնեաներու օրինապահութիւնը

Նախկին քրիստոնէական ընկերութիւնը պէտք է ներկայացուի ո՛չ իբր օշխարհներու հօտ մը, ո՛չ ալ իբր յեղափոխական կուսակցութիւն մը, այլ իբր քարձրացած ու մոլեռանդութենէ շատ տարբեր եռանդով մը յափշտակուած մարդկային ընկերութիւն մը, որուն չեն յարմարի այս շատ սեղմ դատումները:

Աշխարհի քաղաքական վիճակը բարդաւած էր ըստ երեոյթին: Հոռոմ՝ յաղթական ու աշխարհակալ՝ այնքան հեռուն տարածած ու այնքան ուժգին ծանրացուցած էր իր իշխանութիւնը, որ իր հպատակները այն համոզման յանգած էին թէ հռոմէական օրէնքը օգտակար ու բարեբար է ապահովարար, և թէ ան նախընտրելի է արեւելեան բռնապետութիւնէն և յունական անիշխանութիւնէն: Ժամանակի մը համար հռոմէական կազմակերպութիւնը ապահովութեան հաւաստիքն ու երջանկութեան պատրանքը տուաւ: Օգոստոսի օրով Աղիկարնասի մէկ արձանագրութիւնը աշխարհի երջանկութիւնը կը հռչակէր. «Յամաքն ու ծովը կը ցնծան խաղաղութեան պատճառաւ. ծաղկուն են քաղաքները կարգ ու կանոնով և հարստութեամբ. ամէն տեսակ բարիքներ առատութեամբ տրուած են մեզի»: Եւ մարդիկ՝ չըջահայեցութեամբ չըրին իրենց յարգանքի արտայայտութիւնը. անոնք աստուածացուն Հոռոմ ու Օգոստոսը: Ուստի տեղական ու ազգային պաշտամունքները և բազմատեսակ աստուածութիւնները համետ դրանունեցան շատ՝ և համակերպութեամբ ընդունեցան իրենց իսկ անկումը: Հոռոմ իր մէջ կեդրոնացուց իշխանութիւնն ու պաշտելութիւնը. տիեզերական քաղաքը դարձաւ ան — ժողովուրդներուն հայրենիքը, աշխարհի կեդրոնը: Սակայն շուտով նըշմարտեցաւ թէ իշխանութեան իւրաքանչիւր փոփոխումին ատեն վիթխարի մոլորութիւն մը մէջտեղ կ'իյլէր և կը սպառնար զլորել աշխարհը գէպի անդունդներ: Բարի կայսրերուն օրով հաւաստարկչութիւն կը գտնէր աշխարհը. բայց յետոյ ա-

մէն բան կը վտանգուէր յանկարծ երեւումովը հրէշի մը, ինչպէս էին Կալիգուլոս, Ներոն, Դոմիտրիանոս, Կոմոդոս, Կարակալլա, Հերիուլէս:

Հին Հռոմայեցիները լոկ հանդիսատես կ'ըլլային՝ զոգալով և մեկուսի դիրք մը բռնած: Եթէ կը կանխատեսէին վերջին աղէտը՝ անոնք բնաւ չէին խօսեր այդ մասին, ու իրենք իրենց կ'ըսէին թէ՝ անձնասպանութիւնը միայն պիտի կրնար ազատել զիրենք անձկութենէ:

Վկաներն ըլլալով նոյն իրադարձութեանց՝ հլու ընթացք մը որդեգրեցին քրիստոնեաները: Պօղոս իր առ Հռոմայեցի թուղթին մէջ խօսելով՝ ուժգին կերպով կ'արտայայտէ իր օրինապահութիւնը. «Ամենայն անձն որ ընդ իշխանութեամբ իցէ՝ ի հնազանդութեան կացցէ. քանզի ոչ ուստեք է իշխանութիւն, եթէ ոչ յԱստուծոյ. և որ ենն՝ յԱստուծոյ կարգեալ են: Այսուհետեւ որ հակառակ կայ իշխանութեանն՝ Աստուծոյ հրամանին հակառակ կայ, և որք հակառակն կան՝ անձանց՝ դատաստանս ընդունին»: Առ Տիմոթէոս թուղթին մէջ կը գրէ. «Եւ արդ աղաչեմ նախ քան զամենայն առնել աղօթս, խնդրուածս, պաղտանս, գոհութիւնս վասն ամենայն մարդկան, մանաւանդ վասն թագաւորաց և ամենայն իշխանաց, զի խաղաղութեամբ և հանդարտութեամբ վարեսցուք զկեանս մեր ամենայն աստուածալուծութեամբ և սրբութեամբ»: Ս. Պետրոս 64 թուականի աղէտին ազդեցութեան տակ գրելով՝ հնազանդութիւն և հաւատարմութիւն կը յանձնարարէ. «հնազանդ լերուք ամենայն մարդկեղէն ստեղծուածոյ վասն Տեառն, եթէ թագաւորի՝ իբրեւ առաւելումեք, եթէ գատաւորաց՝ իբրեւ ի նմանէ սոսաքելոց, ի վրէժնեղութիւն չարագործացն և ի գովութիւն բարեգործացն: Զի այսպէս են կամք Աստուծոյ, բարեգործացն պապանձեցուցանել զանդգամ մարդոց զանգիտութիւն: . . . Զամենեսեան պատուեցէք, զկարայրսիրութիւն սիրեցէք, յԱստուծոյ երկերուք. զթագաւորն պատուեցէք:» Քանի մը տարիներ աւելի ետք, Ս. Կղեմէս Հռոմայեցի Կորնթոսի եկեղեցոյ զործածութեան համար պիտի լամբարէր պերճախօս աղօթք մը, իշխաններու և ամէն անոնց համար՝ որ կը կառավարեն եր-

կիրը՝ և հնազանդութեան ու հաւատարմութեան այս անդրդուկի յայտարարութիւնը պիտի երևի ջատագովական գրականութեան բոլոր էջերուն վրայ: Արիւտիդէս և Սուրբ Յուստիանոս կը յիշեցնեն կայսրերուն թէ անոնք քրիստոնեաներէն աւելի հաւատարիմ հպատակներ չունին: Տէրաւղիւանոս չ'ընդունիր թէ իրենց մէջ գտնուած ըլլայ երբեք դաւաճան մը, ապստամբ մը, մարդասպան մը:

Սակայն գրգռուած պոռնոտութեան միայն կը պատասխանեն այս խաղաղարար ձայներուն: Յայտնութիւն Եղբայրացիութիւն հեղինակը, որուն համբաւը ընդհանուր եղաւ քրիստոնեաներուն մէջ, կ'աղաղարարէ վախճանը կայսրութեան. «Արիւտի կորնչի՛ս դուն, ո՛վ արծիւ, և պիտի անհետանան քու սոսկալի թեւերդ ու անիծեալ թևակներդ, ժանտ գլուխներդ ու զարնիլի մազիւններդ, և ամբողջ չարաշուք մարմինդ, որպէս զի չունչ առնէ երկիրը, բռնապետութենէ ազատելով ողևորուի և վերսկսի յուսալ իր արարչին արդարութեան ու գթութեան վրայ»: Շուրջ Բ. դարուն կէսերը քրիստոնեայ Սիրիլլային անէծքները նուազ բուն չեն. «Ո՛վ Հոռոմ, ի՛նչպէս պիտի արտասուես, ո՛վ զոռոգ թագուհի, դուստրդ երէց Լատինոսի, պիտի իյնա՛ս դուն՝ երբեք չվերականգնելու համար, պիտի անհետի փռօքը քու գերազանց արծիւներու լէզէններուդ: Ո՛ւր պիտի ըլլայ ուժդ, ո՞րը պիտի ըլլայ դաշնակիցդ այն ժողովուրդներու մէջէն՝ զորս յիմարութիւններուդ ծառայեցուցեր եա»:

Ափրիկէի, Գաղղիոյ և Փոքր Ասիոյ մէջ, հազարամեանութեան ծածկոյթին տակ, կը տարածուէին տիեզերական համակիզումի երազները, ու այս շարժումները հնչեալ կը պատճառէին հոռոմեական օստիկանութեան, որ կը կազմակերպէր վերահսկողութիւնը՝ ընդհանուր զարձած այս յեղափոխականութեան: Երբեմն մարտիրոսներու լեզուն, անոնց անթեքիլ յամառութիւնը, նեղութեան և մահուան մասին անոնց տրհամարհանքը կը կարծրէին թէ ի յայտ կը բերէին խանգս ու խորհրդաւորութիւնը դաւաճաններու խումբի մը: Այն՝ ինչ որ յստակ է մեզի համար որ կը ճանչնանք անոնց հաւատալիքները, նոյնը չէր հոռոմացի դատաւորներուն հա-

մար՝ որ միայն անյարակցութիւն կը տեսնէին քրիստոնեաներու այս խնթի ու մենթ բարբառնալիքներուն մէջ:

Հարցաքննութեան մը ընթացքին, հռոմայեցի դատաւոր մը կը գրէ. «Ամենեւին բան մը չեմ հասկնար ասոնցմէ»: Երբեմն դատաւոր մը հարցաքննութիւն կը կատարէ՝ գաղտնի լեզու ունեցող այս ազանգի մասին բաներ մը սորվելու բուն փափաքով: Մերթ ամբաստանեալները կը խօսին Բաբելոնի ու Երուսաղէմի վրայ և այս անուններով բոլորովին ուրիշ բան ըսել կ'ուզեն. անոնց մէջ անդադար հարց կայ հանդերձեալ կեանքի (ա՛յն աստիճան օտար գաղափար մը հեթանոսներուն համար), դատաստանի, յաւիտենական պատիժի մասին, որ դատաւորները յոխորտանք մը ու հեղինակ մը կը տեսնեն հոն: Պողիկարպոս եպիսկոպոսը Զմիւռնիոյ մէջ կ'ըսէ. «Դուն կը սպառնաս ինծի կրակով մը, որ ժամ մը կը վառի ու կը մարի իսկոյն: Դուն կ'անգիտանա՞ս արդար դատաստանի ու յաւիտենական պատիժին կրակը, որ վերապահուած է ամբարիշտներուն»: Կարկեղոնի մէջ Սատուրոս կը պոռայ ամբոխին. «Դատաստանին օրը մեզ լաւ ճանչնալու համար լա՛ւ գիտեցէք մեր դէմքերը»: ու երբ Պրոկուրորի օթեակին տակէն շարան շարան կ'անցնէին դատապարտեալները՝ Դուն մեզ կը դատես, կ'ըսէին անոնք, Աստուած ալ քեզ պիտի դատէ»: Երբեմն անոնք կը համարձակէին իրենց բերնէն փախցնել բուն խօսքեր ու կ'ընէին խիղախ զորքեր: Մատաղատի կոյսը, սրբուհին Եւլալիա, Տարագոնի մէջ կը թքնէ երեսը ատենակալին. նոյն բանը կ'ընէ Պարսկաստանի Պէյթ-Կաթուրա աւանին Յովսէփ քահանան: Հռչակաւոր Կիպրիանոս եպիսկոպոս խօսք կ'ուղղէ Դեմետրիանոս անթիւպատին ու կ'ըսէ աւնոր. «Եթէ ես կը լռեմ ամբարիշտ ձայնիդ ու ընդդէմ Աստուծոյ բրած լուտանքներուդ առջև՝ անո՛ր համար է որ Տէրը մեզի կը հրամայէ սրտերնուս մէջ պահել սուրբ ճշմարտութիւնը ու դայն նշուակ չընել չուններու և խողերու թշնամանքին»:

Դոմիտիանոս, «Քրեստոս»ի ապագայ թագաւորութեան մասին խօսուելը լսած ըլլալով՝ կը կոտկածէր թէ ան դաւադիր մը և մրցակից մըն էր իրեն: Դիոկղետիա-

նոսի տառն զեռ կը մնար արհամարհան-
քը. մարտիրոս մը կը պատասխանէ իրեն
եղած հարցաքննութեան. «Անո՛նք միայն
կրնան իրենք զիրենք հաւատարիմ ու
նուիրուած ցուցնել զերազոյն թագաւո-
րին՝ որոնք կը կատարեն Անոր պատուե-
րները»: — «Ո՞ր թագաւորի մասին կը խօ-
սիս զուն», կը հարցնէ տառնակալը: Հե-
թանոսներու դատումով՝ այս բոլոր ծած-
կարանութիւնը (jargon) ճարպիկութիւնն է
մարդոց, որոնց զոյգութիւնը միմիւրն է և
կասկածելի: Ասկէ զատ՝ կայսեր հանդէպ
իրենց հաւատարմութեան և անձնութեա-
նեան յայտարարութիւններն ալ պէտք էր
որ ենթարկուէին իրողութիւններու փոր-
ձին: «Դուն կ'օգտուիս հոռմէական օրէնք-
ներէն, ուրեմն, պա՛րտիս սիրել մեր իշ-
խանները» կ'ըսուի Ալալիոս եպիսկոպո-
սին: «Ո՞վ ուրեմն, կը յարէ ան, քրիս-
տոնեաներուն չափ կը սիրէ կայսրը. մենք
ամէն օր անոր համար կ'աղօթենք, խըն-
դրելով Աստուծմէ որ երկայն կեանք մը,
արդար կառավարութիւն մը, և խաղաղ
իշխանութիւն մը տայ անոր. մենք կ'ա-
ղօթենք նաեւ զինուորներու փրկութեան,
կայսրութեան ու աշխարհի պահպանումին
համար»: — Կը զոյգեմ քեզ այս զգա-
ցումներուդ համար, բայց օրպէսզի կայսրը
զիսնայ անոնց անկեղծութիւնը՝ մեզ հետ
զոհ մ'ըրէ անոր: Այս աղօթքները զոր
ամէն առթիւ կը յիշեն քրիստոնեաները
իրր անժխտելի ապացոյց իրենց հաւա-
տարմութեան, հեթանոսներու աչքին հայ-
հոյանքէ մը և տարածայնութենէ մը ա-
ւելի տարրեր բան չէին երևեր: Յիւրաւի,
հեթանոսաց տեսակէտով, նոյն ինքն կայ-
սեր ուղղեալ աղօթքէն շատ աւելի նուազ
բան մըն էր կայսեր համար աղօթքը:
Բարերախտարար կանուխէն զանազանու-
թիւնը հաստատուեցաւ գործնականօրէն:
«Ան, կը զրէ Պլինոս Տրայանոսին, յար-
մար գատեցի ազատ արձակել զանոնք՝
որ կարգացին աստուածներուն և խուճկով
ու զինով աղերսելին քու պատկերիդ»:

Այսպէս, քրիստոնէից զէ՛մ կը դառ-
նան բոլոր բողոքները: Իրենց հաւատքին
համար մահուան ենթարկուելու անոնց յօ-
ժարութիւնը, առանց ընդլզուծի փորձ
մ'ընելու, առանց զէնքի զիմելու իրենց
զահիճներուն զէ՛մ, անոնց համար արդա-

րացում չէր համարուեր նոյնիսկ: Ինչ որ
մեղի համար հերոսութիւն է, հեթանոս-
ներու տեսակէտով յիմարութիւն էր միայն:
Լուկիանոս շաղկապի մը ճոռոմարանու-
թիւնէն աւելի բան չի նշմարեր Իգնատիոս
եպիսկոպոսի վեհմ լեզուին մէջ: Աւելի նե-
րողամիտները յօխորտանք մը կը տեսնեն
մարտիրոսութեան մէջ. Պլինոս անթիքելի
յամագութիւն կ'անուանէ զայն. Եպիկ-
տէտ՝ խիստ մոլեռանդութիւն մը. Մար-
կոս Ալալիոս՝ հակաաւիտութեան կանխա-
կալ ողի մը՝ խառնուած ողբերգական վե-
սութեամբ ու թատերական ցուցարարու-
թեամբ: Հանրային կարծիքը սկեպտիկ ու
ծաղրական կ'երևի ընդհանրապէս մարտի-
րոսներու նկատմամբ. երբեմն կ'ապշի ան,
կամ պահ մը կ'արգահատի, բայց զէնքե-
րը վար չի դնել:

Եթէ աս ա՛յսպէս է, անոր համար է
որ անոր լատին կամ հելլէն նորբամու-
թիւնը կը զոլուշացնէ զայն շատ հաւատ
ընծայելէ քրիստոնեաներու հանդիսաւոր
բողոքներուն: Ան կը կռահէ թէ անոնցմէ
պետութեան և երկրաւոր ընկերութեան
անվերապահ յարում մը չի հետեւիր: Այդ
յոռի ընկերութիւնը պէտք է անհետի օր
մը, ու մօտ է այդ օրը: Հաստատեալ իշ-
խանութեանց հանդէպ քրիստոնէից հնա-
զանդութիւնը ուրիշ բան չէ ուրեմն, բայց
եթէ առժամեայ յարում մը միայն դա-
տապարտեալ ուժիմի մը: Իրականին մէջ
հաւատացեալը քրիստոսին կը պատկանի
և ոչ թէ պետութեան. քաղաքական վար-
չութիւնէն աւելի հեռուն կը նայի ան, և
մտածութեամբ ու յոյսով կ'ապրի գաղա-
փարական թագաւորութեան մէջ որ զայն
կ'ազատէ հոռմէական հայրենիքէն: Հլու
հպատակ, շիտակ հարկավճար, ան ենթա-
կայ է օրէնքին. բայց ազատ կը մնայ իր
հոգին, որ կայսրութեան անձկագիծ շըր-
ջանակէն խոյս կուտայ, ու առաջուց կը
ընակի Աստուծոյ քաղաքին մէջ, որ սահ-
ման չունի բնաւ: Ահա այս բանն է որ
Բ. դարու սկիզբէն ի վեր յատակօրէն կը
յայտագրէ թուրք առ Դիոգենէսի հեղինակը.
«Քրիստոնեաները, կ'ըսէ ան, ուրիշ մար-
դերէ իրենք զիրենք չեն գատեր ոչ երկ-
րամասով, ոչ լեզուով, ոչ ալ արտաքին
սովորութիւններով. սակայն անոնք ամէ-
նուն աչքին առջև կը վարեն տեսակ մը

զմայլելի կեանք, որ հրուշակեք մըն է ինքնին: Անոնցմէ իւրաքանչիւրը իր հայրենիքին մէջ կը բնակի, բայց այնպէս՝ որպէս թէ անցորդներ միայն ըլլային հոնկէ. անոնք մտանակից կ'ըլլան ամէն բանի՝ իրրեւ քաղաքացիներ. անոնք կը տեղան ամէնուհեմ՝ որպէս օտարականներ: Տարաշխարհ մը չկայ բնաւ որ իրենց համար հայրենիք չըլլայ, հայրենիք մը չկայ երբեք, որ օտար չըլլայ անոնց: Տերտուղիանոս աւելի խիստ կերպով պիտի ըսէ նոյն բանը. «Մեզի քրիստոնեաներու համար հանրապետութենէն աւելի օտար բան չկայ: Մենք մէկ հանրապետութիւն կը ճանչնանք, և այն՝ բոլոր մարդերուն է, աշխարհինը:»

Երբ կը խօսէին ու կը զրէին աշխարհ յատկութեամբ՝ պէտք էր սպասել թէ կը հասկնուէին: Քրիստոնեաներէն շատերը, անտարակոյս, կը խորհէին ու կ'որոտայայտուէին գրեթէ այն բառերով զորս վերեւ տեսանք: Նաեւ՝ հակառակ պետերուն խոհեմութեան ու աշակերտներուն հնազանդութեան, այնքան անկեղծօրէն հռչակուած ու զործադրուած օրինապահութիւնը միայն քօղարկել կրնար հարկաւոր ապահարզանը՝ իտէալ քրիստոնէի և հին ըմբռնումներու միջև, Կեսարի և Քրիստոսի երկու քաղաքներուն միջև: Կայսրերու աստուածացումը այնքան անխորհուրդ կը դառնար որ նոյնքան անկարելի էր ամենեւին հնազանդիլ Տրայանոսի, Անտոնինոսի ու Ալլիանոսի, որքան Ներոնի, Դոմիտիանոսի կամ Կոմոդոսի յաւակնութիւններուն: Աստուածացեալ կայսրը, իմաստուն կամ խելագար, պաշտօնիլ կը պահանջէր, որ ուրիշ բան չէր բայց եթէ ամբարշտութիւն ու հայհոյանք. կը պահանջէր կռապաշտական պաշտամունք մը, զոր Յիսուսին միայն կը վերապահէին քրիստոնեաները: Արդ, կայսրը կը շքուէր Յիսուս Քրիստոսի սեպհական միեւնոյն «Որդի Աստուծոյ» և «Փրկիչ» տիտղոսներով. բառի կամ խօսքի հանդիտութիւնները կը ծանրացնէին գայթակղութիւնը, և սիկզբէն իսկ հեթանոս կայսրը կը նրկատուէր որպէս Մատանի երկրաւոր երեւումը, և կռապաշտ պետութիւնը՝ իբր անհաշտ թշնամի Սուրբերու եկեղեցիին:

ԽՈՐՀՐԴԱՒՈՐ ՏԻԵՋԵՐՔԸ

Մին աշխարհիկ գիտութեամբ չի գրադիր, Բայց անոնց հստակ՝ որոնք նիւթապաշտութեան միջնաւանդին կը լլկուին ու կ'ընդարմանան, մեծ գիտականներու կարծիքները օգտակար կրնան ըլլալ, իմաստասիրական և երբեմն ալ կրօնական-վարդապետական խնդիրներու շուրջը ստանութեան տեսակետով:

Հասարակական աշխարհիկ գիտականներու կարծիքներով չի որ պիտի ամրացնեն խաւիսին իրենց հաւատքին. բայց տարբեր շնորհով խօսողներ իրենց բարբառով հասկնալ՝ աղիկ բան է: Մանաւանդ քեւ երբ Քրիստոս կը քաղաւոր սիրտնու մեջ՝ իրեն անհամեմատ պայծառացոյն յոյսով մը կ'երեւին մարդուն անկիւքսակ աշխարհին:

Հետեւալը հաստատ մըն է Սըր Զիյեն-ի կարեւոր մէկ դասախօսութեան՝ որ Կաթոլիկ համալսարանին մէջ (Անգլիա) խօսուած է եղի, և որ մամուլի մէջ ալ խորհրդածութեանց առարկայ դարձաւ:

S. J. N.

Իմաստասիրական լայն տեսակէտով մը դիտուած՝ քսաներորդ դարու բնագիտութեան զործը եղած է հաստատել ընդհանուր այն հաւաստումը՝ թէ մենք տակաւին չիման մէջ չենք ծայրագոյն իրականութեան հետ:

Մեր երկիրը աշխարհի շնչին է բաղդատմամբ համայն տիեզերքին՝ որ ի յառաջագունէ իսկ կարի հաւանական է թէ ոնէ իմաստ և նշանակութիւն, զոր կրնայ ունեցած ըլլալ տիեզերքը՝ կը վերանցէ մեր երկրաւոր փորձառութիւնը, և այնպէսով ամբողջովին տնհակնալի կը մնայ ան մեզի համար:

Ուսողական ըմբռնում մը

Սակայն անհնար չէր որ կարգ մը ըստուերական նշմարքներ մեզի թելադրէին գոյութիւնը առարկաներու և զործողութիւններու:

Արդարեւ բնութիւնը ընտանի կ'երեւի զուտ-ուսողութեան կանոններուն, այն կերպով՝ ինչ կերպով որ այդ կանոնները

բանաձևուած էին ուսողագէտներու ուսումնասիրութեանց մէջ:

... Զի թուիր թէ տիեզերքը կը զործէ — ինչպէս առան մը կը խորհէին մարդիկ — անասնայինական կամ մարդակերպայինական(*) ուղղութեամբ. ո՛չ ալ, ինչպէս վերջերս կը կարծուէր՝ մեքենական ուղղութեամբ: Աւելի ան դուռ-ուսողական ուղղութեամբ կը զործէ: Ի մի բան՝ տիեզերքը կ'երեւի թէ զուտ-ուսողագէտի մը ծրագրածն է:

Անվիճելի պիտի նկատուէր այժմ այն պարագան՝ թէ բնութիւնը այս կամ այն կերպով աւելի՛ սերտօրէն շաղկապուած է զուտ-ուսողութեան խնայքներուն հետ՝ քան թէ կենսաբանութեան կամ ճարտարագիտութեան: Եւ եթէ նոյնիսկ ուսողական մեկնութիւնը ուրիշ երբորդ մարդակերտ կաղապար մը նկատուի՝ զէթ անիկա անբաղդատելիօրէն աւելի լաւ կը պատշաճի բնութեան՝ քան թէ փորձուած երկու նախորդները: . . .

Ըստ իս, այն օրէնքները որոնց կը հնազանդի բնութիւնը՝ շարժող մեքենայի մը հպատակած օրէնքները յիշեցնելէ աւելի՛ կը թելագրեն այն օրէնքները՝ որոնց կը հնազանդի երգահան մը երբ եղանակ մը կը հեղինակէ, կամ բանաստեղծ մը՝ երբ հնչեակ մը կը շարագրէ: Ելեքտրոններու և անատներու շարժումները վայրաշարժի մը մասերուն շարժումներուն չէ՛ն նմանիր այնչափ՝ որչափ կը նմանին խումբի մը մէջ պարողներու . . . : Եթէ այս այսպէս է՝ ուրիշն կրնանք տիեզերքը պատկերացնել մեր մտքին տալիս (թէ և տակաւին չա՛տ անկատար և անյարմար կերպով մը) իբրեւ բաղկացեալ զուտ խորհուրդէ — խորհուրդէն այնպիսի մէկու մը՝ զոր առ ի չզոյէ ընդարձակագոյն բառի մը՝ պէտք է որակենք որպէս ուսողական խորհող մը:

Ղեկավարումի ցուցմունքներ

Որքան ալ կարելի չէր պնդել թէ մեր նոր բնական գիտութիւնը վերջնական է, Սըր Զէյմա Զինյան կը կարծէ սակայն թէ ապահով է ըսել որ վերջին քանի մը տարիներու ընթացքին գիտութեան գետը նո՛ր

ուղղութեամբ սուր շեղում մը ունեցած է:

Այսօր կայ լա՛յն չափով համամտութիւն մը, որ բնական գիտութեանց տեսակետէն զրեթէ միաձայնութեան կը մօտենայ, առ այն՝ թէ գիտութեան հոսանքը կ'ուղղուի դէպի ոչ-մեքենական իրականութիւն մը: Տիեզերքը աւելի կը նմանի մե՛ծ խորհուրդի մը՝ քան թէ մե՛ծ մեքենայի մը: Միտքը այլևս չի նկատուիր իբրեւ պատահական ռոնձողող մը՝ նիւթի թաղաւորութեան մէջ. խմանալով ո՛չ թէ անշուշտ մեր անհատական միտքերը՝ այլ այն միտքը՝ որուն մէջ անատները — որոնցմէ մեր անհատական միտքերը յառաջ եկած են — գոյ են իբր խորհուրդներ: . . .

Կը գտնենք թէ տիեզերքը ցուցմունքներ կուտայ ծրագրող կամ կառավարող ուժի մը, որ հասարակաց բան մ'ունի մեր անհատական միտքերուն հետ: Ո՛չ թէ — որքան որ մենք գտած ենք — յուզմունք, բարոյք կամ զեղազխտական գնահատութիւն մըն է այդ հասարակաց գտնուողը՝ այլ ձգտում մը մտածելու այնպիսի կերպով մը՝ զոր առ ի չզոյէ լաւագոյն բառի մը, կը նկարագրենք որպէս ուսողական: Եւ թէպէտ այդ ձգտումին մէջ շատ բան կրնայ հակառակ ըլլալ կեանքի նիւթական յարակիցներուն, սակայն չա՛տ բան ալ կեանքի հիմնական գործունէութեանց հետ մօտիկ անշուշտութիւն ունի: Այդչափ ալ օտարականներ կամ ռոնձողներ չենք տիեզերքին մէջ, ինչպէս երբեմն կը կարծէինք:

Ամենանախնական տիղմին մէջն այդ անգործ անատները, որ առաջին անգամ սկսան նախաստուերել կեանքի ստորգեւիւքները՝ իրենք զիրենք — աւելի՛ և ո՛չ թէ նուազ — կը յարմարցնէին տիեզերքի հիմնական բնութեան:

Արդի ժամանակներու ուրիշ մէկ մեծ իմաստասէրը՝ Հուայտհեդ՝ կ'ըսէ. «Աստուած Բանաստեղծն է աշխարհի. զորո՞վալիս համբերութեամբ մը՝ Ան կ'առաջնորդէ զանիկա Իր ճշմարտութեան, գեղեցկութեան և բարութեան տեսիլովը»:

Ուրիշ մը կը յարէ. «Տիեզերքէն է որ զուրս եկաւ Աշուր. ուստի այս սիրոյն ծնուցիլը՝ մեծ Ուսողագէտ մը, մեծ Բանաստեղծ մ'ըլլալէ զատ՝ է նաեւ մեծ Սիրող մը»:

(*) Animalistic և Anthropomorphic:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԻԻԹԱՐ ԱՅՐԻՎԱՆԵՑԻ

ՆՈՐԱԳԻՒՏ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԵՐԿԵՐ

4. Բաւական շատ են Մխիթարի անունով մեզ հասած գանձերի թիւը. հոգեւոր երգերի այդ տեսակը ծագել է սկսում ժ. դարում և ընդարձակ չափերի հասնում յատկապէս ժԳ — ժԴ դարերում. հազուադիւր չեն և ժԵ. դարում գրուած գանձեր: Գրիգոր Նարեկացու և Ներսէս Ծնորհալու հետ, նաև Յովհաննէս Գառնեցի, Վարդան (պէտք է որոշել, թէ ո՞ր Վարդանն է), Մխիթար Այրիվանեցի, Խաչատուր Կեչառեցի, Յովհաննէս և Կիրակոս Երզնկացիք, Մանուէլ Բլանցի Աղլիբէկեց, Գրիգոր Խլաթեցի են. ձգել են իրենց արժէքաւոր և անարժէք լուծանքներ մեր հոգեւոր գրականութեան այդ ճիւղի գանձանակի մէջ, տարաբախտաբար մինչեւ այժմ անուշադրութեան մատնուած, թէև նրանց ուսումնասիրութիւնը կ'օգնէր և մեր միջնադարեան բանաստեղծութեան հասկացողութեան: Նրանք կարեւոր դեր են կատարել մեր անցեալում, կապուած լինելով տէրտէնական և սրբոց տօներին և եկեղեցական արարողութիւններին հետ. սրանց մէջ աւելի ժողովրդականութիւն են ստացել և մինչև վերջին ժամանակները գործադրութեան մէջ են եղել, յատկապէս ննջեցեալներին նուիրուած գանձերը:

Այդպիսի գանձերի (և հոգեւոր երգերի) ժողովածուներին երկու իւրաքանչիւր տարբեր խմբադրութիւններ յայտնի են մեզ, մէկը հին և աւելի արժէքաւոր, հազուադիւր, միւսը Գրիգոր Խլաթեցու ձեռքով հաւաքած և կաֆաներով ճոխացրած, յետագայում յաւելումներով ուրիշներին կողմից: Խլաթեցին է նաև, որ առաջին անգամ ուշք է դարձրել Այրիվանեցու գանձերի վերայ. այդ մասին տեղեկանում ենք նորա մի ոտանաւոր յիշատակարանից, պատմական մասով նման իւր «Յիշատակարանք Աղեւտից» գրութեան հետ⁽¹⁾, դարձեալ

Լանկթամուրի արշաւանքներին նուիրուած, բայց նաև գրական տեղեկութիւններով Այրիվանեցու գանձերի մասին: Դեռ եւս իւր կենդանութեան ժամանակ, Այրիվանեցին, ՁԼԵ թուին, հաւաքած է եղել ի մի իւր գանձերը, ինչպէս երևում է այն նկատողութիւնից, որ եղել է Խլաթեցու տեսած օրինակի մէջ՝ Գեղարդայ վանքում:

«Իա, գանձ կայ՝ տէր Մխիթարայ Այրիվանեցոյն ի գիրքս, և Բ. երգս նորկերտ գրոց և պատկերաց սրբոց: ՁԼԵ»:

Ժողովածուն վերջացած էր Մխիթարի հետեւալ ոտանաւոր յիշատակարանով.

Ի յախտաժէտ ըստեանց ճընշեալ
Սպիտակ դինիս այս նոր յայտնեալ.
Տէր Մխիթար ի հոգս անկեալ,
Պըտուդ պտուդ զայս հաւաքեալ:
Յաստուածաշունչ գրեց տոեալ
Եւ ի բանից սըրբոց քաղեալ,
Բան զգումարտակ ի մին շարեալ,
Ի՛ եկեղեցոյ կուլըն կախեալ:

Ա՛րդ, դուք որդիք մաւրս այս ընտրեալ,
Որք յետ մեր գայք յարկս այս սըրբեալ,
Ձմեզ յիշեցէք ի յազաւթեալ,
Գրելով զայս բանքս ի սըրբազրեալ:

Սորա տակը կարմրադեղով աւելացրած է. «Տէր Մխիթարն ի ՁԼԵ. թըւին տացեալ էր զիւր բանսն և Գրիգոր վրդպն. ի. ՊԼԶ. թվին հանդիպեցաւ նորա բանիցն: ՊԼԶ.». Խլաթեցու կամ յետագայ գրչի կողմից, հիմնուելով նորա յիշատակարանի խօսքերի վերայ: Այս նկատողութեան կցուած է Խլաթեցու յիշատակարանը, որի առաջին տները Մխիթարի գանձերին են վերաբերում և Գեղարդայ վանքին:

Այլ և գրիգոր մեղաւք լցեալ,
Եւ արեղայ անուամբ կոչեալ,
Բայց ի գործոց յոյժ հեռացեալ,
Ձեռով միայն կեղծաւորեալ:

Որ յետ հարիւր ամաց անցեալ
Մխիթարայ բանիցս ողեալ,
Ի յԱյրիվանս մեզ պատահեալ,
Փափագ սրտիս եղև լըցեալ:
Նա և բանից շնորհաւք լըցեալ,
Մխիթարայ զոր ասացեալ,
Բան ըզկամացս իմ կատարել,
Բսան ու վեց ամ յառաջեալ:
ՁԱյրի վանուդ անուն լըւեալ,

(¹) Հրատարակել է նախ «Աղբիւր»ի մէջ Արիստակէս Եպս. Սեղրակեան ութուեակն թուականներին, ապա Գր. Խալաթեան. Արարատ 1897, 178. նաև առանձին տեսակով:

Ի՛ ընտիր գանձուցըս հանդիպեալ,
 եւ յայնմ աւրէ յոյժ ցանկացեալ,
 Տեսեան տեղոյս եւ տառապեալ:
 Հէմ աստ եղև բաղձոնս յանկեալ
 եւ տեսութեան արժանացեալ
 Սուրբ զեղարգեան տեառնամբխեալ,
 եւ խաչերոյս աստուածընկալ,
 Սուրբ խորանացս հիմնացեալ
 Որ եւ երկնից եւ կրթութեալ.
 եւ զամբարանք սուրբ հաւարս ըն-
 [տրեալ,

Մխիթարայ շնորհաւք լըցեալ
 եւ այլ սրբոց ճշգնազգեցեալ,
 Որք յԱյրիւմանս են հոնդուցեալ.
 Որոց լիցի մեզ մասնակցեալ
 Ողորմուե. արժանաւորեալ: Ամմէն
 եւ այս իղձս իմ կատարեալ
 եւ բաղձանաց իմոց հասեալ,
 Փափագ սրտիս եղև լըցեալ
 եւ յայ. եմ զոհացեալ⁽¹⁾:

Մէջ ենք բերում Մխիթարի երկու
 գանձերը, որ համեմատաբար հազուագիւտ
 են ձեռագիրներին մէջ, ճաշակ եւ զաղա-
 փար տալու համար նորա այդ կարգի աշ-
 խատանքներին մասին: Նոքա հետաքրքրա-
 կան են նաեւ արուեստի պատմութեան եւ
 ողջագրական տեսակէտով. «Պատկերաց»
 գանձին մէջ յայտնում է, որ պատկերները
 նկարուում են զեղերով եկեղեցիներին մէջ,
 ակնարկելով որմանկարները «այլ եւ ի տիպ
 տախտակոյ կենդանագրեալ նազովի», այ-
 սինքն տախտակի վերայ նկարուած պատ-
 կերները: Իսկ Եփս. ահութն. նոր զրոց»
 գանձին մէջ յիշում է եկեղեցու զարդերը,
 որպէս հարսի, որ սրբազան զրքերն են,
 տալով ժողովրդին մէջ զործադրուած զար-
 դերի անուանները:

(1) Տարաբաղդարար ամբողջ մեղագիրը մեր մեռ-
 րը չէ հասել, այլ վեց քերթից բաղկացած մի հատա-
 կոտոր միայն, որ Խաչիկ վարդապետը հանել է Ազու-
 լիսի Թովմա առաքելի վանքի գանձարանից, եւ
 այժմ գտնուում է էջմիածնի մատենադարանում (Հա-
 տակոտորք N° 178). 1-2-ա ցանկն է ձ. գանձերի,
 2բ-6բ Մխիթար Այրիվանեցու այստեղ մէջ բերուած
 երկու գանձերն են: Պատառնիկը թույլ է. բոլորգիր,
 Խաչիկ վարդապետի նկատողութեամբ Գրիգոր Իլա-
 քեցու մեռելով, որ ստուգել չենք կարողացել նորա
 գրչութեան հետ համեմատելով:

Ա.

Տեսան Մխիթարայ ասացեալ պատկե-
 րաց⁽¹⁾.

Մին միւսին հաւր որդի, տիպ տիրական
 ծնաւդի,
 Ճոխ ճառագայթ ճշմարտի, փառք եւ
 փայլուն շնորհի:
 Նոյն ահութ. ահեկացի. պատկերս այս
 քո պանծալի
 եւ շնորհք հոգոյդ էակցի սովաւ ի մեզ
 էացի:
 Մեղք եւ յանցանք մեր քաւի, ցաւք
 եւ ցընորք փարատի:

Պորհուրդ խորին խոնարհեալ, մարդ մեր-
 ձաւոր մեզ յայանեալ,
 Զտիպ տեսակիդ տրամագրեալ եւ Արգա-
 րու պարգեւեալ.
 Նոյն եւ պատկերս այս պատուալ լիցի
 շնորհաւք քո լըցեալ,
 Ածարար. զաւրացեալ, մեզ փրկութի.
 փութացեալ,
 Որք հաւատով մերձեցեալ, խընդիրքն ա-
 մէն կատարեալ.
 եւ որք յուսով դիմեցեալ, յամէն չարեաց
 ազատեալ:
 Նաեւ որ զնութս ընծայեալ, սովաւ լիցի
 նա սըրբեալ:

Պսկ տիրուհի լուսածին, զուստր Դաւթի
 արքային,
 Որ ըզպատկերդ քոյին աւժեր տիպ տախ-
 տակիս⁽²⁾,
 Շնորհեա եւ ըզնոյն ահութի. այս պատ-
 կերիս սըրբային,
 Տուր զաւրութի. ձառային, զխաչն ի յե-
 րես գրչմոզին:
 Կեցոյ զորդիս ազախնին, որք ի պատկեր
 քո պարծին.

(1) Վերնագիրը եւ առաջին երկու տողը մեռա-
 գրի մէջ կարմրազեղով, Տնազուխ տառերն են **Մ**
Խ **Ի** **Ք** **Ա** **Բ**. Պահում ենք Ձեռագրի տողերը,
 բայց նկատելի է, որ խրաբանչիւրը նոցանից եր-
 կու տող է ըստ տաղաչափութեան եւ յանգերի:

(2) Ակնարկում է տիրամօր պատկերը, ըստ ա-
 ւանդութեան Հայաստան բերուած Բարդուղիմէոս ա-
 ռաքելի մեռելով:

Լեր դուրաւիգն ի մարտին, որք յանուն
քո զինւորին.
Բարձ եւ ըզցաւս բորոտին, լոյս տուր
աչացըին (!):

Քաղ թագւորաց հայկական, պըսակ պե-
տաց հոգեկան,
Քահանայից սըրբարան եւ իշխանաց վիգ
վահան.

Ո՛վ տիրամայր սըրբողան, սրբեա՛ զժո-
ղովս հանրական.
Դու բարեխաւս բաւական բաց ըզգթոյդ
գտնծարան.

Լից զմեր կարիս մարմնական, շնորհեա
զպարզեա հոգեկան.

Զցաւդ քո կաթին կուսութե. մեզ ան-
ձրեա մայրական.

Զբազուկ քո խաչանման տուր զաւրաւի-
զըն աւգնական:

Սհայ ահեղ Միքայէլ, տեսուչ ազգին իս-
բայէլ

Դեղարդազէն Դաբբիէլ մեղ բարեբեր զՄա-
նուէլ.

Աւետաւորք երկրաւորաց սըրբոյ կուսին
ի բարձանց,

Նըկարադրեալք յաւրինաց եւ ի նորոյս
պարզեաց.

Պատկերս այս տիպ ձեր փառաց, զողա-
ցուցիչնս դիւաց.

Սա մեղ պարկսպ ի չարեաց եւ ազատիչ
ի նեղչաց,

Անքուն գուշակ գիշերաց, պատգամասաց
մաղթանաց:

Քամեալ ժողովըդ սըրբոց եւ համաւըն
արդարոց,

Որք այն. ստտուծոց էք մերձաւոր ան-
խըտոց.

Նըկարադրեալք ի դեղոց յեկեղեցիս ար-
դա(րոց)(¹),

Այլ եւ ի տիպ տախտակաց կենդանադրեալ
նաղաչոց.

Դուք սիրելի էք սըրբոց, քաւիչ մեղաւք
մեռելոց.

Լերութք ցըրիւք մեր ցաւոց, առողջա-
բարք անդամոց,

Պարարտութի. մեր պըտողոց, խաղաղա-
բարք խոռովելոց:

Արդ փառք քեզ տըրդ. սըրբոց, ի քոց
ձեռաց ստեղծուածոց:

Բ.

Նորի տեառն Մխիթարոյ հոգեկի եւ
բանիրուն վարպտի. վս. ահութե. նոր
գրոց.

Մեծապայծառ ցնծութիւ, ուրախակից
խնդութիւ.

Հարսըն մաքուր սըրբութիւ, մայր բազ-
մորդի կուսութիւ,

Կաթուղիկէ դուարձութիւ. ընդ փեսային
միութիւ,

Զարդարելով ճոխութիւ. զքոյդ առազաստ
մաքրութիւ.

Պարեալ որդովք մաքրութիւ, տաւնեա
զտաւն քո չքեղութիւ.

Դայ սր. փեսայն հեղութիւ. զքեզ պսակէ
զըթութիւ.

Ել ընդ առաջ ճոխութիւ, և՛ ուրախացիր
ընդ պարզեաւն:

Սընդա խորանդ լուսոյ, խորհըրդարանդ
Աստուծոյ.

Ընկալ զընծայս խորհըրդո՛ զգիրս աւրի-
նաց հաւատոյ.

Այս քեզ չարոց մարգարտոյ եւ գուժար-
տակ քում գըլխոյ.

Նոյն մեհեաւնդ քում անթոյ եւ բաղկա-
լար դաստակոյ,

Սա մատանի քում կընքոյ եւ գինդ գե-
ղոյ ախանջոյ.

Սա տարփ գաւտոյ քոյդ միջոյ եւ չաղք
հերաց քում հիւսոյ,

Ոսկի լոնձոր խաղալոյ եւ վարդ ծոցոյդ
յարակայ:

Քսկ այս կտակ նոր ուխտի ներկեալ ար-
եամբ Յիսուսի.

Սա դամոանկի քում գըլխի եւ սարասխի
ճակատի.

Զառքաշ խիւոյ վէրն յարկի, բեհեղ հա-
ջաղ պարփակի.

Հանդերց նասիճ հալուղի եւ պարեգաւտ
չո չթարի.

Սա դարդ անձինդ դովելի, բիրապատիկ
խիւայի,

Որ աւըրստաւուր(¹) փոփոխի ըստ խոր-
հըրդեան քում տաւնի,

(¹) Փակագծիներ մենք աւելացրինք, պակաս էր:

(¹) 2-ը «աւր ստաւուր»:

Երկրորդագեալ խելատըն, որ դայ առ
քեզ հեղաբար:

Փառք թաղուհոյ քեզ եղեալ զգիրս որ հո-
գովն իւր խառնեալ,
Պար հարսանեաց յարինեալ, աւրիւր-
դովք ըստացեալ:

Մաքուր կուսաւք միացեալ, նահատա-
կաւք պսակեալ,
Ճգնաւորաւք զու հըրճեալ, հայրապե-
տաւք ճեմս առեալ:

Մարգարէիւք հընչեցուցեալ, առաքելովք
քարոզեալ:

Հաց ըղմարմինն իւր բաշխեալ, զինի զա-
րիւնն իւր հեղեալ:

Ահեհալ. փրկիչն որ խաչեալ, որում եր-
զեմք միշտ զայս երգս:

Պրեամբն իւրով զքեզ զրոյմէ եւ մեռո-
նաւն աւժանէ,

Խոցեալ բաղկաւն ընդ զըրկէ եւ ի կողն
զքեզ շինէ,

Որպէս եւա յկզամէ, նոյնպէս եւ զու Յսէ...
Խորհուրդս այս մեծ է [եւ խորէ] (1), զոր
եւ Պաւղոս մեզ յայտնէ,

Հարսն փեսային մարմնէ, ոսկր յոսկերաց
նորա է,

Չարչարանաց կըցորդ է, փառաց նըմին
հաղորդ է,

Ջսէր փեսային միշտ յիշէ, կանխէ առ
նա գիշերի:

Փախճան լուսոյ վերնային՝ հարսնարան ի
սիոնին

Արժանաւորք եղիցին, որք զայս կըտակ
քեզ բերին,

Որք զմեծ ընծայս մատուցին, յարքայու-
թեզ. մեծարին,

Որք այժմ առ քեզ զեղբերին, ի հարսա-
նիս քո հըրճին:

Եւ որք ի բանս աշխատին, նոյնք ի մե-
ղաց աղատին:

Տուր քաւութի. հայցողին, ւ՛ անմեղութի.
շարագրին,

Եւ փրկութիւն փոխադրին, փառաւոր-
եալ յաւիտեանս:

ԳԱՐԵՎԻՆ ԱՐԲԵՊ. ՅՈՎԱԷՓԵԱՆՑ

Շարունակելի

ՀԱՅԵՐԷՆԻ ՀԱՐՑԵՐ (*)

(Հ. Ա. Ղազիկեանի ՄԻ՝ ԳԻԼԵ . . .

ԳԻՆՅԷԼԵ . . . ին առքիւ)

Գրախօսական չէ որ կը զրեմ ներհուն
ու բաղմարդիւն հայկաբանին այդ զրքին
մասին, որու «ուղղագրական զասերոսն
մեծագոյն մասը իսկեիսկ տեղին են, և ան-
հրաժեշտ է որ բոլոր հայերէն գրողներէն
սերտութիւն ուշի ուշով: Սակայն հոն կան
մի քանի զիտելի կէտեր ալ որ զիս կը
ստիպեն այս յօդուածը զրկու, մանաւանդ
անոնք՝ որ ՎԱՆԿԱՏՈՒՄ անուն աշխատա-
սիրութեան քննած հարցերուն հետ սերտ
առնչութիւն ունին: (Տես ներածութիւնը
Եփրատ, Թ. 158 և 159, Բ. տարի, 1929
Յունուար):

Ըսելիքներս երկու տեսակի կարելի է
բաժնել. — Ա. Ուղղելի Կեանք: Բ. Թուրա-
սելի:

Ա. ՈՒՂԳԵԼԻ ԿԷՏԵՐ

1. Գործնական. — Հ. Ա. Ղազիկ-
եան սխալ կը համարի այս ձեւը, և կ'ուղ-
ղէ՝ գործունէութիւն: Իր առարկն է թէ
«ունեցածնիս պարզ ու չէ որ ըթի փոխ-
ուի»: Բայց ի՞նչ կը հասկնայ «պարզ ու»
ըսելով. արմատ բառի ու, մասնիկի՞ ու
թէ՛ կրկնամասնիկի ու: Անշուշտ՝ արմատ
բառի ու ըսել չ'ուղեր. (համեմատէ՛ տուն-
տնական, ջուր-ջրի): Եթէ մասնիկի ու կը
հասկնայ՝ անհիմն է իր առարկը, զի հայերէ-
նի մէջ մասնիկի ու երբ կրնան զեղչուիլ. օ-
րինակ՝ ծածուկ՝ ծածկել, թռչուն՝ թռչնաղ-
գի, խոտորուն՝ խոտորնագոյն, շարժուն՝
շարժնագոյն, հաստատուն՝ հաստատնա-
գոյն, սարուկ՝ սարկութիւն, կանգուն՝
կանգնիլ, հասուն՝ հասնիլ (պաուզի, և ոչ
թէ տեղ մը հասանիլ), սողուն, սողնական,

(*) Յարգելի յօդուածագիր իր ձեռագրին մէջ բա-
նավերջի անձայն յ-երը չէր գրած. նաեւ մէկ երկու
սեղ սկիզբը սուղ ք-ով ճնշուող բայերուն կը-ն ապա-
րացով գրած էր: Սիոնի լեզուն միօրինակ պանել կը
զանաւն՝ որքան կարելի է. ուսի յիշեալ ձեւերը փո-
խեցին՝ եւ մեր ընդունածին դարձուցին:

ԽՍԲ.

(1) Փակագծի մէջ առնուածը յետագայ զրկի
յաւելում պիտի լինի:

ՅԱՆՈՒՆԻԱՐ

ՍԻՈՆԻ 1930 թիւ 12ի «Միսիրաւ Այրիվանցի»-ին
(երես 395) ա. սիւնակի (3) ծանօտութիւնը լրացնէ՝
այսպէս. Տաւեան Յուսիկ՝ երես 548, թիւ 217:

երդում՝ երդմանի, դործուն՝ դործնական. և ուստի ինչու՞ չըսել նաև՝ դործնէութիւն:

Իսկ եթէ պարզ ու ըսելով կրկնամասնիկի կամ մասնիկաշարի (ներեցէք բառիս) ու կը հասկնայ, այդ պարագային ալ անհիմն է իր տարիկը, զի մասնիկի մը յաջորդող մասնիկը իր նախորդը անյեղիկ դարձընել կարող չէ. գէթ ինծի անձանցով է այդպիսի օրէնքի մը գոյութիւնը հայերէնի մէջ: Այսպէս՝ կրնանք ըսել — ստոր-ինացութիւն՝ ստորնացութիւն, մի՞ միակ՝ միակինել՝ մեկնել, վեր՝ վերին՝ վերինական՝ վերնական, թիւ՝ թուի՜ թուիչուն՝ թռչնազգի, երդ-ումնելի՜ երդնելի, մարդ-իկ-ային-ական՝ մարդկայնական, ծած-ուկ-ումն՝ ծածկման, ծած-ուկ-ոյթ՝ ծածկութիւն, գաղտնի-արար՝ գաղտնարար, յայտ-նի-ութիւն՝ յայտնութիւն, և այլն:

Ուստի կրնանք գրել նաև՝ դործունէութիւն՝ դործնէութիւն:

2. *Խրատութիւն*. — Հ. Ա. Ղ. սխալ է ձեռքածու կը գտնէ կրկնակ ու երէն մէկը գեղջեւը, և կ'ըզգէ՜ խրատատուութիւն, ձեռնատուութիւն, հաշուատուութիւն, պատասխանատուութիւն, անպատուութիւն: Բացի վերջին բառէն (որովհետեւ անպատուութիւն կը կարծւի թէ միւսները միայն մէկ ու մի գրեւոր աւելի գեղաշինչ, զիւրընթեքի ու կարճ ըլլալէ զատ նախընթաց օրինակներ ալ ունին որ այսօր անառարկ դործածութեան մէջ են. օր. քսու՜ քսուութիւն՝ քսութիւն, բանասրկու՜ բանասրկութիւն՝ բանասրկութիւն: (Չ'ա՞րժեր մանաւանդ՝ կարճել այն անճշտակ և երկար բառերը որ պատասխան իրոնածին բառէն շինուած են, ինչպէս՝ պատասխանատուութիւն, համապատասխանել. պատասխան բառին հինը տ'ըզէն ինքնին անճշտակ է իր միօրինակ ձայնաւորներով: Տասը բարենիշի արժանի է ան որ այս բառերուն կարճ ու գեղաշինչ համանիշներ պիտի գտնէ:)

3. *Յարգածակ*. — Հ. Ա. Ղ. կ'ըսէ թէ սխալ է այս բառը, այլ պէտք է գրել՝ յարգածածուկ, ձեռածածուկ, մոխրածածուկ, ցնցոտիածածուկ, քանի որ հայերէնի մէջ բարդ բառի մը վերջին բարդօնը անփոփոխ կը մնայ: Սակայն հինգ պարագաներ կան որ ընդունելի կը դարձնեն «ձեռածածակ» ձեւը. — Ա. գիտելի է որ ա-

ծանցեալ բառերու մասնիկներէն ձայնաւորներ ինկած են մերթ, իսկ բառավերջի բաղաձայնը գեւ մնացած է. օր. մի՜ միակ՝ մէկ, մի՜ միայն՝ մէն. ուստի ինչու՞ չըսել նաև յարգածածուկ՝ յարգածածկ, Բ. այս ձեւը արդէն դործածական է և հանդուրժելի, ճիշդ ինչպէս որ Հ. Ա. Ղ. ի պէս աշխարհարարեան մը արդէն կը հանդուրժէ հետեւեալ բառերուն. — առտու (առաւօտ), իրկուն (երկոյ), ցորեկ (ցերեկ), ըլլալ (լինել), պտաիլ (պտուտիլ՝ պտոյտ-էն), տըւչութիւն (տուչութիւն), ելլել, կլլել, բալլիք, խլլոտ (եկնել, կնկել, բանալիք, խնոտ), կայիլ (կոնգնիլ), իյնալ (տնկանիլ, ընկնիլ) և այլն: Գ. Այս ձեւը աւելի կարճ է. մանաւանդ ինչ անտանելի է սա ցնցոտիածածուկ վեցվանկէն բառը. յարմարադոյն չէ՞ գրել՝ ցնցոտեւածուկ, չորս վանկով: Դ. Հայերէնի մէջ երբեմն արմատներէն վերջ կ'գրբը կ'աւելնայ. օր. հարուլ — հարկանել — զարկոտնել՝ հարկ, զարկ. հանիլ՝ հասկ, ծաղիլ՝ ծաղկ, զուր՝ զուրկ, վարուիլ՝ վարկ, մուր՝ մուրկ, ցան՝ ցանկ, ծուր՝ ծուկ, պարհիլ՝ պարկ, զաղար՝ զատարկ. թեւադրական է յիշել նաև՝ մեռ՝ մեղկ, չու՝ չոգիլ, վարել՝ վարգել, բան՝ վանկ, մաղ՝ մաշկ, չոր՝ խորզ՝ զորզ: (Դիտելի է որ այս յաւելեալ ձեւերը բայի՜ դործածութեան արդիւնքի կամ միջոցի իմաստ ունին.) Ե. Գաւառացին արդէն ունի ծածք բառը. համեմատել նաև՝ վարուիլ՝ վարք և վարկ, ցանել՝ ցանք և ցանկ, պահել՝ պահք և պարկ:

4. *Արեւն*. — Հ. Ա. Ղ. սխալ կը համարէ այս և իր նմանները, առարկելով թէ «հայ լեզուի մէջ իւր երբէք չի կորսուիր»: Սակայն կը սխալի. օր. սփիւս՝ սփուկ, գիւտ՝ գտնել, պիւզ՝ պիւզ՝ պղծութիւն, ուղիւղ՝ ուղիղ՝ ուղղել, ճիւղ՝ երկճղի, չիւղ՝ չղաբեր, ցիւտիկ՝ ցուկի, հիւղ՝ խղիկ: Ուրով կրնանք նաև գրել՝ արնոտ, արնախանձ, արնաքամ, արնորբու, արնաէր, արնաներկ, արնախոնուտ, արնաշաղ (արնաշաղախ բառը աւելի ազեղ է բայց աւելի ուժգին), արնահեղ, արնաքար և այլն: Նաև՝ ալրոտ, ալրոտուն, ալրմաղ, ձնծաղիկ, աղբրին և այլն: Ասոնք աւելի զիւրահինչ են, աւելի գեղաշինչ, և աւելի կարճ:

5. *Չայիի*. — Հ. Ա. Ղ. սխալ կը հա-

մարէ այս ձեռք, և կ'ըսէ թէ չա՜ն բռն բային վրայ գնելու է, քանի որ պիտի գլխավորէր ուժ չունի չա գլխը չալկելու. չալկեց՝ ո՛ր պիտի չեշտենք. չա՜ն հոտ գնողը չ'պիտի կ'արտասանէ. բայց ո՛ր բաղաձայն գլխը չեշտուած է երբեք . . . Եթէ պիտի-ն հարկ է չա առնէ, միւս ընկերները ևս՝ երբ, քող պէտք է առնեն, և . . . բակու ևն չեք բերե, չքող բերեք: Այս պնդումին դէմ չորս առարկ ունիմ. — Ա. Նախ՝ բաղաձայնի մը չեշտուած ըլլալու ենթադրութիւնը զոր կ'ընէ կամ ընել կը ձեռնանէ Հ. Ա. Ղ., բոլորովին արտառոց է, քանի որ անկարելի է: Չպիտի ըսողը բաղաձայն չա՜ն չէ որ կը չեշտէ, այլ անոր հնչումը կարելի դարձնող ձայնաւորը, որ այս պարագային ըթ է, հնչուող բայց չգրուող: Պետցէ առարկուի թէ հայերէնի մէջ ը գլխը չեշտի ընդունակ չէ. սխալ է այս. միայն վերջաւորանքի ըթն է որ չեշտուիր. օր. ծանըր, մանր, տ'րկղ, լե՛սը բայց՝ լըբօրէն, նըբօրէն, խստօրէն, անմ'տօրէն, գլխաբօր, անգլ'թօրէն, անկըթօրէն, չ'ստուգեր, չ'զգար, չ'սթափիր, չ'ըմբռներ, չ'ընդունիր, չ'ընթանար, և այլն: Նաև կոչականներուն մէջ Միբ'տիչ, Վ'աւամ, Ապ'րսամ, Տ'րգատ և այլն: Արգէն Հ. Ա. Ղ. ալ ուրիշ օրինակներով (տե՛ս էջ 128 և 255) կու տայ հետեւեալ օրինակները. մ'ըներ, մ'ըսեր, չ'ըլար, չ'ըսեր, չ'ըներ, այսպէսով ըթին վրայ գնելով թէ՛ չեշտ և թէ պարոյկ որ ուժովին չեշտ մ'է ինքնին: Բ. Չա առնելու տեսակներէ՛ մէկ գծի վրայ գնելու չէ մէկ կողմէն պիտի-ն և միւս կողմէն երբ, քող: Որովհետեւ պիտի բայ է վերջապէս, խնդիր չէ թէ գլխաւորէր. և իբր այդ ալ ընդունակ է չա միտակերտը չալկելու, ինչպէս որ միւս բայերը կ'ընեն. օր. է՝ չէ, գիտեմ՝ չգիտեմ, ունիմ՝ չունիմ, գտցի՛ չգացի, ըսեմ՝ չըսեմ, գրէի՛ չգրէի, խօսի՛ չխօսի, եկած՝ չեկած, ըլլալիք՝ չըլլալիք: Պետցէ առարկուի թէ քող-ն ալ բայ է, ուստի պէտք է ան ալ չա առնէ, ու կարելի ըլլայ ըսել՝ չքող բերե, ըստ Հ. Ա. Ղ. ի ենթադրել ձեռնացուած օրինակին: Բայց մի՛ մոռնաք որ քող հրամայական է, իսկ հրամայականները չեն կրնար չա առնել, այլ մի՛. օր. գրէ՛ մի՛ գրեր, գրեցէք՝ մի՛ գրէք, Աւելորդ է այլևս բացատրել թէ երբ չաղկապը

իր այդ իսկ հանդամանքով չի կրնար չա միտակերտը չալկել: Այդ պիտի ըլլար անհեթեթ ու հակասական. տարակոյս, կասեմ ու թէութիւն ցուցնող չաղկապ մը որ ո՛չ հաստատական է և ո՛չ ալ ժխտական, ի՞նչպէս կրնայ միտակերտ չա առնել. . . Գ. Չպիտի գաւ ձեռք աւելի յստակ է քան պիտի չգաւ ձեռք. այդ յստակութիւնը մանրերկրորդ առաջ յայտնի ըլլալով՝ ընթերցողը կամ ունկնդիրը կ'ազատէ քիչ մը ատեն տարտամութեան մէջ մնալէ: Ահա մէկ ցայտուն օրինակը այս իրողութեան. — ենթադրենք թէ տողին կամ էջին վերջին բառը պիտի է. գեւ յաջորդ բառը չկարդացած՝ չես գիտեր թէ գործողութիւնը պիտի . . . կատարուի՞, հաստատական է, թէ պիտի . . . չկատարուի, ժխտական է: Մինչգեւ չպիտի ձեռք ունէ տարտամութիւն չպատճառեր, և ընթերցումը աւելի սահուն կ'ընէ: Գ. Իմաստի ուժգնութեան տեսակէտով ալ չպիտի ձեռք իւրայայտուկ գեր մը ունի. երբ պիտի չգրեմ կ'ըսենք, այս պարզօրէն ապառնի իրողութիւն մը կը յայտնէ. բայց երբ չպիտի գրեմ, չպիտի գրես, չպիտի գրե կ'ըսենք, հոս իմաստին մէջ կը հասկցուի նաև որոշում, հրաման, կարգադրութիւն, ստիպում: Առաջինը աւելի մեղմ է, մինչ երկրորդը աւելի ուժգին: Դիտելի է որ գրաբարի մէջ ալ, ժընտական բայերու չեշտը առաջին վանկին վրայ է:

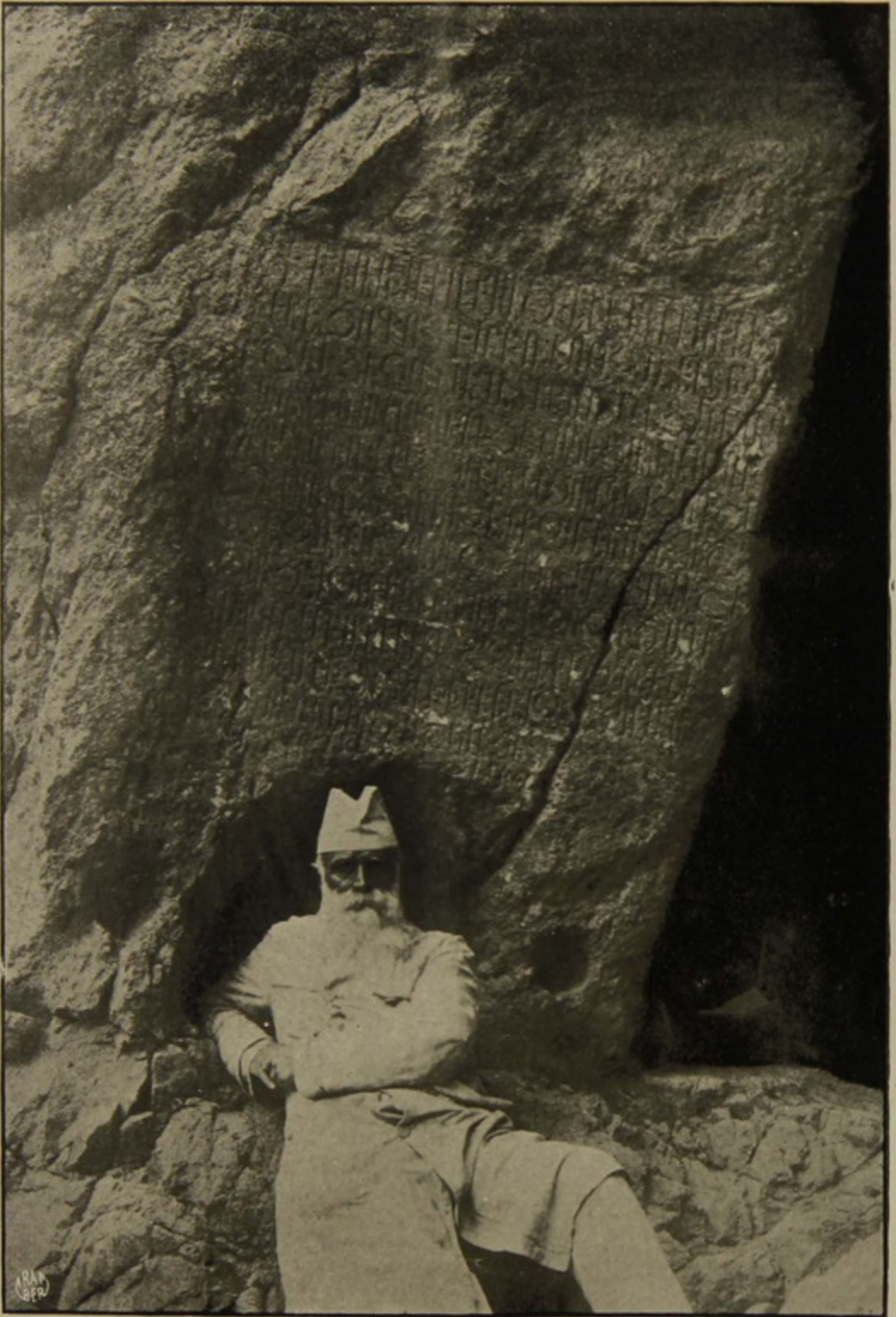
6. Կ'ստանամ. — Հ. Ա. Ղ. սխալ կը համարէ այս ձեռք և կ'ուզէ՛ կը ստանամ, և երբ իր բարեկամներէն գրադէտ մը (Թէոգիկ) և բանաստեղծ մը գիտել տուած են թէ կը ստանամ ձեռն մէջ կրկնակ ըր հնչուլու վտանգը կայ՝ զանոնք կ'ամբաստանէ թէ «չեն ուզեր ռամիկը, տգէտը վեր բարձրացնել, այլ իրենք կ'ուզեն իջնել դէպ ի վար . . . որպէսզի ռամիկը, ժամկոչը սխալ չկարգանա: Եւ յետոյ կը հարցնէ թէ «ե՞ր ազգի գրադէտները ի սէր ժամկոչներու ոտնակոխ ըրած են երբեք լեզուի օրէնքները: Եւ յետոյ ո՞ր ժամկոչը պիտի մտաբերէր կարգալ մէկուն քերթուածները, միւսին գրութիւնները իր (ըսել կուզէ իրենց) կախարդի բառերով և ոճերով:»

Նախ՝ ըսեմ թէ Հ. Ա. Ղ. արհամարհոտ և անյարմար ոճ մը ունի երբ կ'ակնարկէ «ռամիկը, տգէտը և ժամկոչը»:

Թերութիւն և ուսեալին մէջ կտրմիւր կամ
դեղին սահմանադիւմ մը չկայ, և ով որ
այսինչ պարագային իր կամ այսինչին
տեսակէտով «ժամկոչ ուսմիկ ու տղէտ»
չէ՝ կրնայ «ժամկոչ ուսմիկ կամ տղէտ»
համարուիլ այսինչին կողմէ այսինչ պարագային։
Երկրորդ՝ այդ «ժամկոչն ու ուսմիկը» եթէ չեն
կրնար կարգաւ կախարդի բառերով և
ոճերով քերթուածներն ու գրութիւնները՝
բայց գոնէ կըրնան գոյցէ կարգաւ լուր,
լրագիր, մատչելի գրութեան, նամակ,
ազգ, կանոնագիր, «Պատկի ու Թոռնիկ»,
«Յուշիկը Հայրենեաց», Մկրտիչ Աճեմեան,
Աղեքսանդր Փանոսեան, վէպեր, եայն
ևայն. և այս բոլորին մէջ ալ թոյլ տուէք
որ կրնան գործածուած ըլլալ՝ «կ'ստանամ,
կ'սկսիմ, կ'զմայլիմ, կ'ստիպեմ, կ'զբողիմ,
կ'զգամ» և նման բայեր։ Երրորդ՝
այն գրադէտները որ ժողովուրդին համար
կը գրեն՝ բնականաբար ալ «կ'իջնեն»
անոր մակարդակին որպէսզի անկէ հասկըցուին.
և այդ առթիւ ալ խնայեալ ոտնակոխ
կոխ կ'ընեն շատ մը հին կանոններ, հին
օրէնքներ, հին ձևեր, հին ոճեր որ իրենց
զիւրաւ հասկըցուելուն արդեւ կրնան դառնալ։
Ատո՛ր համար է որ (և Հ. Ա. Ղ. այս
բաները ինծի լաւ գիտէ) հին յունարէն
գրականութիւնը զաղեցաւ և ուսմիկին
յունարէնը՝ գրական լեզուի փոխուեցաւ։
Ատո՛ր համար է որ գիտութեան և քրիստոնէութեան
պաշտօնական լեզուն դարձած լատիններէնը
քաշուեցաւ ասպարէզէն, և իր տեղը տուաւ
ազգերու ուսմիկ դասակարգի լեզուներուն։
Գործեալ ատո՛ր համար է որ մեր մէջ ալ գրաբար
ստիպուեցաւ իր աղիսամողիսը հաւաքելով
քիչ մը աղմուկ հանելէ վերջ մեկնել, իր
գահը տալով ժողովուրդի լեզուն՝ աշխարհաբարին։
Ատո՛ր համար է որ ինքը Հ. Արսէն Ղազիկեանն
ալ «իջած» է մինչև ուսմիկներս, աշխարհաբարի՝
թարգմանելով, օրինակ՝ Վերգիլիոսի «Ենեդական»ը,
հակառակ անոր որ ուրիշ վեպերի կեանքն
մը՝ Հ. Ե. Հիւրմուզ, իրմէ շատ առաջ հայացուցած
էր արդէն դայն գրաբար լեզուով,
Հոմերոսի «Իլիական»ն ու «Ոդիսական»ը
և Վերգիլիոսի «Մշակական»ը գործ
արդէն գրաբարի թարգմանած էր Հ.
Արսէն Բագրատունի, իրմէ

շատ առաջ։ Ատո՛ր համար է որ, նոյնիսկ,
գրաբարեան Ալիշան ստիպուեցաւ աշխարհաբար
գրել, ինչպէս իրեն պէս խորհող շատեր։
Եւ գործեալ ատո՛ր համար է որ ինքը Հ.
Ա. Ղ. իր Մի՛ Գրէ՛ք . . . Գրէ՛ք . . . գրքին
մէջ առիթով մը կը յանձնարարէ
այսինչ ձևով գրել «որպէսզի անվարժները
սխալ չկարգան» (էջ 223)։ Արդ՝ այս
հակասական Ղազիկեաններէն ո՛րն է
խակական Ղազիկեանը, ուսմիկին «իջած»
Ղազիկեանը որ անոր համար կը գրէ,
թէ նոյն ուսմիկին ու ժամկոչին մասին
արհամարհող չլսող խօսող Ղազիկեանը։
Պիտի մաղթէի որ Պատ. Միթարեան
Միաբանութիւնը, իր զգաստացուցիչ և
օգտակար միջոց մը, դայն Հելիոսէն ու
Պառնասէն իջեցնելով գրկէր մեր
զաղութներէն մէկը, թրքալիսներու
նախադրեալ բանի մը մէջ գէթ
երեք ամիս հայերէն սովորեցնող
պաշտօնով. հայկաբան ուսուցիչ
Հայր Ղազիկեանին շատ օգտակար
պիտի ըլլար այդ։

Բայց գոնք բուն խնդրին։ Ա. կ'ստանաւ
բառը որ կրկնակ ըր ունի, անշուշտ
անոնցմէ մէկը պիտի ձգէ. կամ
ստանալին սկիզբի հնչուող բայց
չգրուող ըթը պիտի յապաւուր
արտասանելու միջոցին, և կամ
կըլին ըթը. արդ անոնցմէ ո՛րն է
օրինաւորը։ Հ. Ա. Ղ. կ'ըսէ
թէ կըլին անփոփոխ կը մնայ
և բուն բային ըթն է որ կը կորսուի.
բայց ի՞նչ փաստ ունի. ոչ մէկ
մէկ փաստ։ Հանրաժանօթ է որ
կըլլով բայերու հնչման առեւ
բուն բայէն ոչինչ կը կորսուի,
այլ կըլին ըթն է որ կ'իջնայ.
այսպէս՝ կ'երգեն, կ'առնեն,
կ'որոշեմ, կ'իմանամ, կ'ուշանամ,
կ'ընդունիմ, կ'ընթանամ,
կ'ըսեմ, կ'ընեմ ևայն. Եւ ոչ
թէ կը նոյնիմ, կընթանամ,
կըսեմ, կընեմ։ Կ'ստանաւ
բային ալ պարագան նոյնն է.
երբ Հ. Ա. Ղ. կը ստանամ կը
գրէ՝ ըսել է թէ բուն
բային սկիզբի ըթն է որ կը
յապաւէ, ինչ որ տպօրինի է,
և խնայեալ լեզուի օրէնքները
ոտնակոխ ընել է։ Բ. Կ'ստանալին
ընթերցումը աւելի զիւրին ու
սահուն է քան Հ. Ա. Ղ. ի կը
ստանամը։ Այդ մասին ան
ի՞նչ ալ ըսէ՝ գործեալ կրկնակ
ըթ կարգաւ մտանգ կայ ու կայ,
ինչ որ ծանր տեղեկութիւն
մ'է հնչաբանօրէն։ Մեր լեզուն
քով քովի ձայնաւորներու կը
հանդուրժէ երբ առեւք

միևնոյն տեսակէն չեն. այսպէս՝ երբ Հ. Ա. Ղ.ի բերած օրինակներէն, ի զգես, ի շտապ, ի սպառ, մի՛ սխալ բառերը նոյնիսկ ըթով կարգանք, առով անհանգուրժելի տգեղութիւն մը պատճառած չենք ըլլար. մեր լեզուն շատ ունի այդպիսի պարագաներ. օրինակի համար՝ կը բանամ խնդրոյ առարկայ զրգին մէկ պատահական էջը, (78) ուր կը գտնեմ ութը օրինակներ. — ամը ունինք, կարելի է, մէկը առարկեց, է անշուշտ, յոգնակի են, ապացոյցը ահա, չէ Ազամէն, կայ առարկութիւնը: Բայց մեր լեզուն կրկնակ ձայնաւորի՞ է որ չի հանգուրժեր. առար համար է որ Արրաամը կը գրէ Արրահամ, Բաազը՝ Բահազ, կըրկնակ ձայնաւորին միջև ի մը գետեղելով քաղցրահնչութեան համար: Բսել է թէ խուսափելու ենք մանաւանդ այն պարագաներէն որ նոյնատեսակ ձայնաւորին կրկնակ ձևը յառաջ կը բերեն. Հ. Ա. Ղ.ի առաջարկած կը ստանամ, կը գնայիմ եւ նման ձևերը այդ պարագաներէն են ահա: Բացատրեմ զարձեալ ցայտուն ու ցոռն օրինակով մը. — Ենթադրենք թէ տողին կամ էջին վերջին բառը կը է, և յաջորդ էջին առաջին բառն ալ ստանանք, որ ահամայ ստիպուեցանք կը ստանանք կարգալ բնագրական տհաճութեամբ մը: Ընդունինք որ այս տգեղութեան մէկ կոտորակը կը պատահի նաեւ այն պարագային երբ միևնոյն տողին մէջ է որ կը հանդիպինք կը ստանանք ձևին: Մինչդեռ կ'ստանանք ձևը այդ անբաղձալի հաւանականութիւնը կը վերցնէ: Իսկ միւս ձևը կը գայթեցնէ ուսմիկն ալ, ուսեալն ալ, ժամկոչն ալ, աէրտէրն ալ, վանականն ալ, վարդապետն ալ, և քերականն ու բանասէրն ալ:

Ճարմանկի

Խ. Պ. ՔՍՍՏԱՇ

Մեր աշխատակիցներէն առ որ անկ է. —

Տեղի տրուեալն պատճառաւ կարգ մը զբոսիւններ ՍԻՈՆ ի յաջորդ քիւերուն յետագած ենք:

ԽՄԲ.

ՄԱՏԵՆԱԽՈՍԱԿԱՆ

ԸՆԴԱՐՁԱԿ ՏԱՐԵՆՈՅՑ Ս. Փ. ԱԶԳԱՆՔԻՆ ԶԻՆՆԱԿԱՆԴԱՆՈՅԻ. Նոր Շրջան, է. Տաւրի, 1931, Տպ. Գ. Մ. Արեւան, Կ. Պոլիս: Էջ՝ 224+216, գիրք՝ 200 դր. 50 մրանկ:

Մեծ պզտիկ չորս տարեկրբերէն, զորս այս էջերուն մէջ մեր ընթերցողներուն ներկայացուցինք այս տարի, մէկն է Ս. Փ.ի Ընդարձակ Տարեցոյցն ալ, որ պիտի չվարանէինք ըսել, իր պայմաններուն եւ իր տեսակին մէջ գրեթէ անթերի եւ կատարեալ գործ մըն է:

Ըստ պատահման ի մի հաւարուած այլեւայլ տեսակի եւ արժէքի գրութեանց ժողովածու մը՝ չէ այս: Յօդուածներու եւ ստորագրողներու ընտրութիւնը իրապէս իմաստութեամբ եւ ճշգրիտով եղած է: Եւ որ կարելոյն ու մեծապէս գնահատելին է՝ Տարեցոյցը ունի եւ «պիտի ունենայ որոշ նպատակ» առաջնորդող գաղափար, եւ համապատասխան յօրինուածք: Խմբագրութիւնը կ'առաջադրէ մեր անցեալէն ու ներկայէն իրականութիւններ արձանացնել հոն, զայն ընծայելով աղբիւր մը՝ ուսումնասէրին համար: Կու տայ համադրութիւններ՝ այժմեական իմացական եւ մշակութային հարցերու շուրջ, որքան որ անշուշտ ենք Տարեցոյցի մը անձուկ էջերը: Կը պատկերացնէ նաեւ հայ գեղարուեստն ու գրականութիւնը, ներկայացնելով այդ մարդերուն մէջ տարւոյն արժէքներուն համախմբումի տեսարան մը: Այս բոլորը Տարեցոյցի նոր շրջանին ծրագրին մէջն են, եւ այս տարի ան աւելի քան երբեք մեծ քայլեր առած է ղեկի իր նպատակը: Թրքահայ մտաւորականութեան լուսազոյն ու ժերը զարգարած են անոր էջերը, չքնաղ փունջ մը շինելով զայն:

Ա. Մատով՝ 144 էջերու մէջ արուած է Թուրքիոյ տնտեսական կեանքին պատկերը: Յոյժ կարեւոր բաժին մ'արդարեւ՝ վստիկ Տարեցոյց մը, ինչպէս բառն ալ որոշապէս կ'ըսէ՝ գեղարուեստաւորներու համար միայն չէ, այլ նաեւ. ու թրքես աւելի՛ վաճառականին կամ անտեսագէտին համար: Կարեւոր բաժին մըն է նաեւ անոր համար որ այսօր աշխարհի մեծ հետաքրքրութեամբ դիտած երկիրներէն մէկն է Թուրքիան: Նախկին թրքահայտակներ ալ, Պոլսահայերու հետ՝ անշուշտ շահագրգռական եւ օգտակար պիտի գտնեն կարգալ՝ Թուրքիոյ հարուստութեան աղբիւրներ, Հարաւարուեստը եւ առևտուրը, Լեւալ գոյներու հարցը, նաեւ՝ Հայերը եւ բուրժուարները, Հայերը եւ բուրժուարները, Հայ ուսուցիչները քր. վարժարաններու մէջ, են, խորագրերով շահեկան յօդուածները՝ ամէնքն ալ գրուած ձեռնհաս անձերէ. — որ կը տեսնուի հայոց անցեալ ու ներկայ գերը՝ Թուրքիոյ քաղաքակրթական յառաջդիմութեան մէջ:

Հայ Տարեցոյցի մը էական մասը կը կազմեն նաեւ Հայ ազգային կեանքին միջնակներէն եւ

վիճակագրութեան պատկերը: Դժբախտաբար կարի դժուար է հայութեան կեանքը պատկերացնել որոշ տուեալներով, հետեւաբար եւ ճիշտ եւ զոհարարացի դարձնել ազգային կեանքի բաժինը: Բայց այս տարեցոյցը 25 էջեր տուած է Պոլսոյ, Եկեղեցւոյ, իշխանութեանց եւ Արտասահմանի հայերուն վիճակը ներկայացնող ծանօթութիւններու: Կը յուսանք թէ այս բաժինը աւելի կատարելագործելու եւ մանրամասնելու ջանք կը թափուի զալ տարի: Կը կրկիններ՝ թէ մեր կարծիքով յոյժ կարեւոր է այս բաժինը:

Յետոյ կուգայ Ազգ. Հիւանդանոցի մասը: Մօտ 40 էջ ալ այս կը գրաւէ: Ազգին համար յոյժ պատուաբեր այս հաստատութեան ծանօթացումն ալ հայու մը համար պարտք մը եւ պարծանք մըն է միանգամայն:

Կը հետեւի գրական, զեղարուեստական եւ գիտական բաժինը: Ըսինք արդէն թէ չքնադ փուշ մըն է այս բաժինը գոհար գրութիւններու: Դուրեան Սրբազանի նամակն ու պատմաբանական էջը արքայ-մախառն վայելք մը կուտան: Վայելք մը անգին եւ տրտմութիւն մը դառնակսկիծ: Գե. Բարզում Սրբազանի «Դուրեանի քերթ», եւ Պր. Գ. Գալաֆեանի «Դուրեան Սրբազան»ը դեռ բոլորովին կենդանի յիշատակը զմայելի կրօնաւորին ու վարդապետին՝ անգամ մըն ալ կը վառեն մեր մէջ:

Կան աղւոր գրութիւններ — ոմանք յիշած ըլլալու համար — Նարոյեան, Բարզէն եւ Գաւրգին Սրբազաններէ, Հայր Ա. Ղազկիկեանէ, Վ. Մալեգեանէ, Տիկ. Հ. Մառն, Վ. Թէլեկեանէ, Գ. Ասպետէ, Արսէն Նիկարէ, եւն եւն: Յօդուածներէն շատերը կ'արժէր մէկիկ մէկիկ ներկայացնել: Բայց մի՛ գոցէ՛ Տարեցոյցին ինքնին տալիք վայելքէն բան մը պակսեցնենք: Բաց ստախ՝ մեր սահմանն ալ շատ երկարելու չենք: Չենք կրնար ջերմօրէն չյանձնարարել սակայն՝ դատարարական մասին եղած յօդուածները՝ ինչպէս Պր. Գ. Թ. Հինգիլեանին, Մայր մըինը, եւն: Առողջ եւ օգտակար նիւթեր են մշակուած: Յիշատակելի են նաեւ զեղարուեստական յօդուածներն ու նկարները: Շահեկան են եւ հեղինակօրէն գրուած՝ գիտական ու բժշկական յօդուածներն ալ: Ըսենք նաեւ, կերպով մը կրկնելով ու հաստատելով Խմբագրութեան դիտել տուածը՝ թէ այս հատորը բարեսիրութիւն մը բրած կամ ողորմութիւն մը տուած ըլլալու համար գնելու չէ, այլ իր ներքին արժէքին համար, վասնզի ունի զայն լիովին:

Ամէնէն ետք՝ աւելորդ չ'ըլլար թերեւ՝ եթէ ըսենք թէ մեր կարծիքով՝ Տարեցոյցը եւս առաւել արժէք կը ստանայ՝ եթէ անոր աւելի՛ համայնագիտական բնոյթ տրուի, ազգին եւ քիչ մըն ալ աշխարհի կեանքը բաւական մը ներկայացուի հոն, եւ, ասոնցմէ՛ զատ, նաեւ տարուան ընթացքին հրատարակուած հայերէն գիրքերու (Հայաստան թէ Արտասահման) գէթ ցուցակ մը գտնելուի անոր էջերուն մէջ: Ասոնք դժուար են անշուշտ, բայց հրաշարարութեան սահմանին մէջ չանք մը՝ Տարեցոյցին դիւրը վստահաբար աւելի պիտի բարձրացնէ:

Ապրելու սահմանուած հատոր մըն է Ընդարձակ Տարեցոյցը:

Տ. Վ. Ն.

ԶՅԱՆՔԻՆՈՅ ՏԱՐԵԳՐԻՔԻՆ. Ս. ՏԱՐԻ.

Հր. Ազգա. Մարմնոյ Կէսի՛ք Փաշայի: Կազմեց՝ Հ. Մ. Ն. Վ. Գ. ԳԱՆՔԻՆՈՒՆՔԻՆ. Տպ. Գ. Արմանման. էջ՝ 147, Գին՝ 75 ր. դնկ.:

Առաջնապէս բարեսիրական նպատակով հրատարակուած գործ մըն է ԶՅԱՆՔԻՆՈՅ ՏԱՐԵԳՐԻՔԻՆ: Ատով ուզուած է «բարեսիրութիւնը խանձարուրել բարոյական ու գրական սնունդի առեւտուրի մը մէջ»: Վստահաբար հետեւող մըն է Ս. Փրկչեան Ազգ. Հիւանդանոցի Տարեցոյցին գրութեան: Բայց ասոր հետ քնու մրցող մը չէ. եւ ըլլալու հետամտած ալ չէ արդէն: Եւ աւելով եւ բովանդակութեամբ համեմատակարար օգտակար, սիրուն եւ իր նպատակին ծառայող գործ մըն է ան:

Օրացոյց չկայ ԶՅԱՆՔԻՆՈՅ ՏԱՐԵԳՐԻՔԻՆ մէջ — արդէն ո՞վ պիտի գործածէր զայն — ունի սակայն «տոմարական ծանօթութիւններ»: Դրական ժողովածուն է որ անոր բովանդակութիւնը կը կազմէ: Պոլսահայ ծանօթ գրողներ իրենց մասնակցութիւնը բերած են անոր՝ զայն ընելով պոլսահայ գրականութեան պզտիկ ծաղիկներէ մը: Կան օրինակի համար — յիշելու համար քանի մը հատը միայն — Փրոֆ. Ար. Տէր-Յակոբեան, Սիպիլ, Հինգիլեան, Հայկանուշ Մառն, եւ այլն: Այս վերջինի «Աշտան Պոլսոյ»ը բոլորին մէջ զեղեցկագոյնը երեւցաւ մեզի: Տիկին Մառնի հօր անակրկալին հաճոյքովը շաղուած է, վասնզի վարպետ դիտողի եւ սիրունն ու յատկանշականը դիտողի տաղանդը կը ցոլացնէ:

Վերջապէս՝ զեղեցիկ, բարեսիրական եւ օգտակար արդիւնք մը յառաջ բերելու ձգտող այս գրքով կը վստահաբար կ'արժէ իր գինը, որուն փոխարէնը ստանալէ՛ք զատ՝ աղքատներու գանձանակը լուծայ մը ձգած ըլլալու ազնիւ հաճոյքն ալ կ'ունենաս մանաւանդ:

Տ. Վ. Ն.

ՓԻՒՆԸՏՈՍ ՀԱՅԷ. Կիլիկեանայ նոխարեան բուն հիմնադիր. գրեց՝ Կոմմագեանցի. Հալէպ. Տպ. Գոլէն 1930 էջ 95+ԺԶ. գին 10 Դրանկ:

Պատմական նորագոյն ուսումնասիրութիւն մըն է աս, առհասարակ լայն չհանգչուած մեծ հայու մը կատարած գործին ու անձին շուրջ, որ իր «Կիլիկեանայ նոխարեան բուն հիմնադիրը . . . իր մարելէն ետքն ալ ետեւէն . . . այնչափ երկար վերջալոյս մը ծրագող լուսաւորը՝ յայտնի է թէ չի կրնար ասուպ մը համարուիլ»:

Կոմմագեանցին կը կարծենք թէ հասած է իր նպատակին, ձեռնհասօրէն ներկայացուցած ըլլալով այն անձնատրութիւնը, որուն շուրջ՝ հին եւ նոր, հայ թէ օտար. (թիւրք, յոյն, անգլ. ֆրանս.) աղբիւրները գիրար հակասող ծանօթութիւններ ալ կուտան սակաւ: Անոնցմէ՛ք քիչ մը լոյսը չափով մը պայծառացած կ'երեւի դէմքերն ու ղէպերը շիտակ հասկնալու համար ընթերցողներու եւ մահաւանդ հեղինակներու վրայ փնտռուած մարի այն կարողութեամբ, զոր դատում կը կոչենք:

«Փխարտոս Հայր» կը պատկերացուի ժե. գր-
յութենքու մէջ:

Թ. և ժԴ. զլուսնեք սերտ առնչութիւն ու-
նին Ռուբինեան իշխանութեան ծագումն պատմու-
թեան հետ: Այս կէտին մէջ թէև հինքերէն մինչև
Օրմանեան առաւել կամ նուազ չափով նկատողու-
թեան առնուած է Փխարտոսի դերը, բայց միւս
կողմէ բոլորովին անտեսուած է մեր աշխարհի բնո-
յան քանակը: «Հայոց Պատմութիւն»ներուն, Պալա-
տանանի, Գէորգ-Մեսրոպի և Նոյնիսկ Տէր-Մով-
սէսեանի ձեռնարկին մէջ:

Գրքոյկին 54-59 և 78-82 էջերուն մէջ կը պար-
զուի «Փխ. Հայր»ին իր բացայայտիչ տրուած «Կի-
րիկեայ Ծոխութեան հիմնադիրը» բացատրութեան ի-
մասը, թերեւս քիչ մը չափազանցուած . . .

Փխարտոսը իր բարդաբաղկան իշխանութիւնը
մեծցնելու և կաթողիկոսական աթոռը հայութեան
ամենէն հոծ զանգուածին — խնդրական է Սեւ Լե-
ռան վրայ կամ շուրջը տեսնել զայն — մէջ բերե-
լու կամ ստեղծելու շարժառիթը բոտ ինքեան կը-
շիւ մը ունի անշուշտ, բայց այս, ու յիշեալ տեղ-
ւոյն վրայ կամ բոլորովին հայ մեծատուններու
ծաղկումին համար տոյն հայ իշխանապետի բրտ
պաշտպանութիւնը մէկ կողմէն, Յոյն եկեղեցւոյն
հանդէպ, ինչպէս կ'երեւի, իր պաղ կամ բոլորովին
անտարբեր վերաբերումը միւս կողմէ, կասկածելի
չեն դարձնեն անոր «յուսակաւան» բլլալը, մաշա-
ւանդ որ մեր պատմիչներէն ոմանք ալ որոշ չեն
այդ մասին: Թէև իր արդիւնաւոր կեանքի վերջա-
լոյսին կատարուած ուրացումները, կը մասնէ ար-
դէն իր անհաւատարմի կեցուածքը՝ ոչ միայն եկե-
ղեցիի, այլ և մեծ կրօնքին հանդէպ:

Գրքոյկին դասաւորումն ու ոճն ալ ազդէ են:
Միայն թէ անտեսուած է փոքրիկ աշխարհացոյց մը
գրքոյկին մէջ դնելու հարկը: Յետոյ՝ արքիւրներու
համար եղած ցուցումները առատելութիւններ են
(թէև կ'երեւի որ սխալներ ալ սարգած են, էջ 41).
ասով հանդերձ լաւ պիտի բլլար առջեւէն կամ ե-
տեւէն մէկ երկու երես ալ յատկացնել աղբիւրներու
ցանկին:

«Փխարտոս Հայր» նպատտ մըն է հայ պատմու-
թեան և բանասիրութեան: Անոր հեղինակէն ասել
կոր նոր ուսումնասիրութիւններ կարգալը օգտա-
կար ու հաճելի կը համարենք:

ԶԳՈՆ ՎՐԴ. ՏէՐ-ՅԱԿՈԲԵԱՆ

ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐՈՒ ԵՒ ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉՆԵՐՈՒ

Անոնք որ մասնախօսականի համար
գիրք կը դրկեն մեզի՝ պէտք է երկու օրի-
նակ դրկեն, և ՍՈՒՆԻ հասցիին դրկեն:
Մէկ օրինակ դրկուածները կը ծանուցանենք
և վանքի Մասնադարանին (որ պիտի կոչ-
ուի Դուրեան Մասնադարան) նուիր կը նը-
կասենք: Երկրորդ օրինակով է որ մասնա-
խօսական կը գրենք:

ԼՈՒՐԵՐ ԱՆԹՐՈԼՈԳԻԱ

ՍՐԲՈՅ ԹԱՐԴՄԱՆԶԱՅ

ԵԿԵՂԵՅԻՈՅ ՕՐՄԱՆ ԱՌԹԻԻ

ՍՈՒՆ-ի խմբագրութեան ուղղեալ հետեւեալ
բարակցութիւնը անհուն հրճուանքով կը հրաւ-
րենք մեր ընթերցողներուն: Անթրոլոգիա Դար-
եւանքն ու Կարողականաւոր մեր Եկեղեցւոյ
վերականգնութեան խղճը շունչը կը բերեն
մեզի: Երուսաղէմ և Պաղար ևրկու երակները
պիտի բլլան մեր Եկեղեցւոյ յնարաւորութեան
արքանութեան կեանքին: ԽՄԲ.

1931 Յունվար 21, Անթրոլոգիա

Հակառակ վաժապէիս և խոստումիս՝
չերցայ աւելի կանուխ գրել ՍՈՒՆ-ի՝ Ան-
թրոլոգիա մասին:

Դիտէք որ 1930 Յունվարն սկսեալ Նիյր-
խարի Անթրոլոգիա մէջ ունեցած շէնքերը
տրուած են Կիլիկիոյ Սահակ Ս. Կաթողի-
կոսին, որպէս զի հոն հաստատէ իր Աթո-
ռը և բանայ գործը:

Դարձեւ բացուեցաւ 1930 Հկտ. 13-ին
ԴՊՐԵՎԱՆԲ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԵԱՆ ԿԻԼԻԿ-
ԻՈՅ անունով: Այս տարի 38 է աշակերտե-
րուն թիւը, որոնց եթէ հասակաւոր են և
բաւական յառաջացած ուսումներու մէջ,
ասոնք կը կազմեն Մասնադար Դասարան մը՝
եռամեայ շրջանով, իսկ միւս 31 աշակերտ-
ներ կը կազմեն Դարեւանքին բուն դա-
սարանը՝ հնգամեայ շրջանով:

Կլիմայի հարկադրանքին տակ ինչ ա-
միս միայն կը տեւէ գարնանական տարին:
Առաջին եռամսեան բոլորուեցաւ, տրուած
պայմաններու մէջ, յաջողութեամբ: Ուսա-
նողներ խանդավառ են. ուսում, սնունդ,
խնամք, ամէն ինչ լաւ: Փետրվար ամսու
մէջ տեղի պիտի ունենայ գրաւոր առաջին
քննութիւնը, ուսանողներուն յառաջդի-
մութեան աստիճանները ճշգրտելու համար:

Դարեւանքը երկու ճիւղ ունի, Ան-
տաւարանական և Մանկավարժական:

Առաջին երկու տարիներու մէջ ուս-
մանց ծրագիրը նոյն է երկու ճիւղերու հե-
տեւողներուն համար: Վերջին երեք տա-
րիներու ընթացքին է որ իւրաքանչիւր
ճիւղի յատուկ մասնագիտական դասեր
պիտի տրուին:

Մինչև 1930 Դեկտմ. 28 հոգևոր պաշտամունքը կը կատարուէր ընդարձակ սերտարանին մէջ, ամէն Կիրակի առաւոյ:

Պաշտամունքը ո՛չ միայն իբրեւ քրիստոնէական պարտականութիւն, այլ նաեւ իբրեւ մասը կրօնական դաստիարակութեան, կարեւոր տեղ մը կը գրաւէ Դպրեմանքիս ծրագրին մէջ: Ասոր համար ուսանողներ, առաւ իրիկուն հոգևոր երգեր երգելէ ետքը կը նստին իրենց գրասեղաններուն առջև և կը մեկնին անկէջ՝ ննջարան երթալու համար:

Այժմ ՍՐԲՈՅ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅՈՅ օծումով, Դպրեմանքիս կրօնական դաստիարակութեան այս կողմն ալ սկսաւ կանոնաւորուիլ: Այնպէս որ ամէն առաւու և երեկոյ պաշտամունք կը կատարուի, Վերատեսուէ Շահէ և Մատակարար Փառէն Ծ. Վարդապետներու առաջնորդութեամբ, հակիրճ ժամակարգով մը:

Կիլիկիոյ Վեհափառ և ալեգարդ Հայրապետը ուրախ է որ վերջապէս Կաթողիկոսական Աթոռը կայք մը ունեցաւ, իր կազմակերպեալ զպրոցով:

Ն. Ս. Օծութիւնը տառջին և յարմար առիթով թեմակալ եպիսկոպոսներն ալ ժողովի պիտի հրաւիրէ՝ խորհրդակցելու և որոշումներ տալու համար կարգ մը կարեւոր խնդիրներու մասին. զոր օրինակ, թեմերու դպրոցներուն ուսումնական միօրնակ ծրագիր մը, ամուսնական խնդիրներու կարգադրութեան համար կանոնագիր մը, եկեղեցիներու բարեկարգութեան և պայծառութեան վերաբերեալ խնդիրներ, և այլն:

Ո՛րչափ կարեւոր իրողութիւն մը և՛ դաւ Դպրեմանքիս բացումը 1930 Հկտմ. 13-ին, նոյնչափ մեծ և զմայլելի յայտնութիւն մը եղաւ Դեկտմ. 28-ին Կաթողիկոսարանի եկեղեցւոյն օծումը և նուիրումը մեր Սուրբ Թարգմանիչներու անուան:

Դեկտմբերի վերջին շաբթուն մէջ խառնակ էին օդերը, բայց եկեղեցւոյ օծման նախատեսուիլն երկինքը սկսաւ պարզուիլ: Պաշտօնական ունէ հրաւէր չէր և՛ դած ո՛չ եկեղեցական ու ազգային մարմիններու, ո՛չ ալ յարանուանական եկեղեցիներու օծման հանդէսին ներկայ գլուխու համար: Միայն պարզ յայտարարութիւն մը տրուած էր Կաթողիկոսարանի

կողմէն, Սիւրիոյ հայ թերթերուն: Պէյրութի և Լիբանանու հայութիւնը Անթիլիաս թափուեցաւ սակայն. ոմանք զիշերունէ եկած էին մօտիկ լեռներէն, ուրիշներ առաւ շա՛տ կանուխ, հետևաւ կտրած էին Պէյրութէն Անթիլիաս մզոններով երկարող գեղեցիկ պողոտան. շատեր եկած էին երկաթուղով և օթոներով. այնպէս որ ծովածաւալ բաղմութիւն մը կ'ոգևորէր կաթողիկոսարանի գաւիթին հրապարակներն ու շրջակաները, մինչև գեղածածաղ ծովուն աւազուտ եղերքը:

Ժամերգութիւնը սկսաւ առաւուն կանուխ. եկեղեցւոյ օծումը կատարուեցաւ Պատարագէն յառաջ: Օծման հանդէսին նախագահեց Վեհափառ Սահակ Ս. Կաթողիկոս, իր շուրջն ունենալով Լիբանանու Կթղին. Փոխ. Գեր. Եղիշէ Արքեպս. Կաթօնանը, Բարգէն Սրբազանը, Շահէ և Փառէն Ծ. Վարդապետները և Քահանաներ: Որովհետեւ եկեղեցին հիմանց կառուցուած նոր շէնք մը չէր, յարմար դատուեցաւ օծել միայն Սեղանին Վէմբարը, Խորհրդանոցները և Աւագանը: Ն. Ս. Օծութիւնը իր ձեռքով օծեց նշանակուած տեղերը, եկեղեցին նուիրելով ՍՐԲՈՅ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՅ յիշատակին:

Անթիլիասի եկեղեցին նուիրուեցաւ Մեր Սուրբ Թարգմանիչներու անուան և յիշատակին՝ նախ անոր համար որ նորահաստատ Դպրեմանքին բացումը հանդիպեցաւ 1930-ի Հոկտեմբերի 13-ին, Թարգմանչաց Տօնին մօտիկ օր մը, և երկրորդ անոր համար որ Դպրեմանքիս ուսանողները, որոնք իբրեւ ուսուցիչ և հոգևորական կը պատրաստուին, ներշնչումի աղբիւր մը ունենան մեր ազգային պատմութեան մէջ. այդ ներշնչումը կրնային տալ միայն մեր հայերէն զպրութեան մեծ և սուրբ վարպետները Սահակ-Մեսրոպ և անոնց աշակերտները:

Վեհ. Հայրապետը օծման կարգը կատարելէ յետոյ, շատ յուզուած ուղերձ մը ըրաւ ուխտաւոր ժողովուրդին:

Ալեփառ Կաթողիկոսը շատ յուզուած էր, ձայնը կը դողդողար, բայց կրցաւ պահել իր սովորական կորովը և նահապետի մը շունչով յուզեց իր ունկնդիրները:

Պիտի չկրնամ բառ առ բառ արձանագրել իր խօսքերը, բայց կատուցուածքը այսպէս էր իր ուղերձին.

— Սիրելի ժողովուրդ, խորին չնորհակալութիւն Ամերիկեան ժողովուրդին, մանաւանդ նկոյր Իսր Բրոյքֆի, որոնք հազարաւոր հայ որբեր պատասպարեցին քանի մը տարի յառաջ այս յարկերուն ներքեւ և զանոնք ինքնապահ ընելէ հաքը վերագարձուցին հայ ժողովուրդին։ Այս անգամ ալ իմ ուժասպառ մարմինս հանգչեցնելու համար Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան տրամադրեցին այս հաստատութիւնս։ Թէեւ կորսնցուցինք մեր սեպհական Աթոռանիստը, թէեւ մեր թանկագին հարստութիւնները և անփոխարինելի աւանդները մեր բերաւոր նահատակներու հետ թողուցինք մեր սիրելի հայրենիքը՝ թշնամի ձեռքերու մէջ, և սակայն այսօր փառք տանք Աստուծոյ որ այս նոր սրբավայրը շնորհեց մեզի, որպէսզի ամփոփուինք հոս, վերակազմուինք և փառաւորենք իր սուրբ անունը։

Սիրելի ժողովուրդ, ես տառապեցայ, և շատ տառապեցայ 15 տարիներէ ի վեր. օր մը Կիպրոս, օր մը Պէյրութ, օր մը Դամասկոս կամ Հալէպ, յոգնեցայ, և վերջապէս այս հաստատութիւնը վերջ տուաւ մեր թափառական կեանքին։

Մեր առաջին գործը եղաւ հոս հաստատել Դպրեվանքը, ուր պիտի պատրաստուին մեր սիրելի եկեղեցւոյ համար զարգացած հոգեւորականներ և մեր դպրոցներու համար գիտուն և անձնուէր ուսուցիչներ։

Շատ յուզուած եմ, սիրելի զաւակներ, տեսնելով ձեր բազմութիւնը, ձեր սէրն ու հաւատքը։ Ոմանք այնպէս կը կարծեն որ հայ ժողովուրդը ուժացեր է իր Մայրենի եկեղեցիէն և հեռացած՝ իր աստուածապաշտութիւնէն։ Բոլոր անոնք կը սխալին։ Ձեր այս անթիւ բազմութիւնը այսօր Անթիլիասի եկեղեցւոյն մէջ և շուրջը՝ ցոյց կուտայ թէ հայ ժողովուրդը հաւատարիմ է իր նախնեաց հաւատքին և ջերմօրէն կը սիրէ իր Մայրենի եկեղեցին։ Հաւատացեալներու այս բազմութիւնը կ'ուրախացնէ զիս, որովհետեւ կը տեսնեմ թէ մեր Փրկիչն Յիսուս-Քրիստոս կ'ապրի անոնց հոգիներուն մէջ։

Կ'ողջունեմ ձեզ, սիրելի ժողովուրդ, և կ'օրհնեմ ձեզ և մեր բոլոր ազգը, այս նոր օծուած եկեղեցւոյ բնմէն։

Կը հաւատամ որ այս ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳ-

ՄԱՆՉԱՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆ պիտի կատարէ իր մխթարիչ պարտականութիւնը մեր ժողովուրդի հոգեւոր կեանքին մէջ։

Շատ երկար չեմ կրնար խօսիլ, ծունկերս կ'թոտ են, չրթներս ղողզոջուն, կ'օրհնեմ ձեզ զարձեւալ, ազօթեցէք մեր բարեբարներուն համար, ազօթեցէք նաեւ մեր թշնամիներուն համար։

Ենթոյն չընդունեցաւ Դաթին տաճար շինելու բազմանքը, որովհետեւ անոր ձեռքերը արատաւոր էին մարդկային արիւնով. բայց ընդունեցաւ Սողոմոնի Տաճարը։

Մեր ձեռքերը մաքուր են, ո՛վ Տէր. մեր բերաւոր նահատակները քու անուանդ համար թափեցին իրենց արիւնը, այդ արիւնով մաքրուած ենք մենք, ընդունէ՛, ո՛վ Տէր, մեր այս եկեղեցին և Դուն օրհնէ զայն. Ամէն։

Դժբախտաբար շատեր չկրցան լսել յըստակ կերպով ձերունի հայրապետին այս ներշնչեալ ուղերձը։

Ըսուեցաւ թէ Հայաստանի մէջ խորհրդային կարգերու հաստատումէն ետքը, հայ ժողովուրդը պազած ըլլայ իր կրօնքէն և Մայրենի եկեղեցիէն, բայց Մեղեմ օրհնէքի և Գէորգ Ե.ի թաղման առիթով էջմիածին հաւաքուած մեծ բազմութիւնը ցոյց տուաւ թէ հայ ժողովուրդը կը պահէ իր կրօնական մաքուր ոգին և կը սիրէ իր Մայրենի եկեղեցին։

ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅՆ օծման առթիւ ալ, Անթիլիասի մէջ հայ ժողովուրդի անթիւ ու անհամար զաւակներուն համախմբութիւնը և անոնց արտայայտած սէրն ու ջերմեանդութիւնը, նորագոյն և առաւելագոյն ապացոյց մըն է որ հաւատքը չէ պոկած և պիտի չը պակսի հայուն ներսը ո՛ւր որ ալ զանուէն ան։

Իրողութիւնը այն է որ հայ ժողովուրդը համաձայն և միաբան է իր Մայրենի եկեղեցւոյն մէջ և կը փափաքի բարեկարգ ու բարդաւաճ անանկ զայն։ Անթիլիասի Դպրոցը պիտի աշխատի ընկ այդ ծառայութիւնը մեր Մայրենի եկեղեցւոյն։

Վեհափառ Հայրապետի քորոյէն ետքը սկսաւ Ս. Պատարազը, զոր մատոյց Դպրեվանքիս Վերտաեսուչ Գեր. Շահէ Մ. Վարդապետ, ջերմեանդ ոգիով, զոռ ար-

տասանութեամբ: Շատեր հաղորդուեցան հաւատքով և երկնազածութեամբ:

Ժողովուրդը այս առթիւ, ինքնարեւարար, իր սրտաբուխ նուէրներն ալ տրւաւ նոր օծուած եկեղեցւոյն այլեայլ ձեռն տակ:

Ինչպէս որ զիտել տուի վերեւ, օծումէն ետքը ամէն օր, առտու իրիկուն, անխափան ժամերգութիւն կը կատարուի եկեղեցւոյն մէջ:

Երկրորդ պատարագը եղաւ Մենդեան ձրագալոյցի երեկոյին. պատարագիչն էր Գեր. Փառէն Մ. Վարդապետ: Երրորդ պատարագը մատոյց դարձեալ Գեր. Շահէ Մ. Վարդապետ, Մենուղի առտուն. իսկ չորրորդ պատարագը մատոյց Բարգէն Սրբազան, Անուանակոչութեան Տօնին եւ հաղորդեց Դպրեմանուց բոլոր սաները:

Դպրեմանքի սաներուն հոգեւոր ուխտին և նուիրման օրն էր ասիկա և նշանակելի հանգրուան մը Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան կաղմակերպութեան ծրագրին մէջ. որովհետեւ 38 հոգիներ, իբրեւ որդեգիրը այս հաստատութեան, կը նուիրագործէին իրենց նպատակը՝ մօտենալով սուրբ սեղանի:

Ամանորը առիթ ընծայեց Դպրեմանքի ուսանողներուն որ Կաղանդի առթիւ գրական երեկոյթ մը սարքեն Տեսչարանի սրահին մէջ, նախագահութեամբ Վեհափառ Կաթողիկոսին: Սրահի երկայնքին, մէջտեղ դրուած էր կաղանդի սեղանը, աւանդական միջոցով և անուշապուրով: Վեհափառը երբ սրահէն ներս մտաւ՝ օրհնեց իր որդեգիրները, որոնք երգեցին Ն. Ս. Օծութեան նուիրուած երգը: Յետոյ ուղերձ և արտասանութիւններ բերին հայերէն, ֆրանսերէն, անգլիերէն և արարեւելէն լեզուներով, երգեր երգեցին, նուագեցին, կատակախաղեր ներկայացուցին, ստեղծելով զուարթ մթնոլորտ մը:

Նոամսեայ կեանք ունեցող ուսումնական հաստատութեան մը պոռուղը չէր ինչ որ բրին ուսանողներ. անոնք բաւական պատրաստութիւններով եկած էին իրենց նախակրթարաններէն. բայց զգալի էր Դպրեմանքիս եռամսեայ կրթութեան ազդեցութիւնն ընդհանուրին վրայ: Բարգէն Սրբազան և Շահէ Վարդապետ ուղեորիչ ուղերձներ բրին ուսանողներուն: Երեկոյ-

թը առանին մտերմութեան մթնոլորտ մը ունէր, այնպէս որ տղաք զուարթ ժամեր անցուցին այս գիշեր՝ փոխանակ դպրոցական պարտականութիւններով ամփոփուելու:

Կիլիկիոյ Կաթողիկոսական Աթոռին Անթիլիասի մէջ հաստատուելուն բարերար արդիւնքներէն մէկը եղաւ նաեւ այն կարգադրութիւնը, որուն համեմատ քարոզչական ընթացք մը սկսաւ Պէյրութի և Խանիկի մէջ: Լիրանաւու Կթղիսէն. Փոխանորդը, Գեր. Եղիշէ Արքեպ., Բարգէն Սրբազան և Շահէ Մ. Վարդապետ փոխնիփոխ Կիրակի և տօնի օրեր կը քարոզեն. յառաջիկային Փառէն Մ. Վարդապետն ալ պիտի մտնէ քարոզիչներուն շարքը: Ժողովուրդը հոգեկան կարօտով և հետաքրքրութեամբ կը հետեւի այս քարոզներուն, որոնց նպատակն է բացատրել հայ ժողովուրդին իր Մայրենի եկեղեցւոյն կրօնական և ազգային իրականութիւնները, պարզարանել Աւետարանին լուսաշող ճշմարտութիւնները և սէր ու համբաւելութիւն քարոզել: Յուսով ենք որ այս գեղեցիկ շարժումը ամուլ պիտի չմնայ մեր ժողովուրդին մէջ:

ԲԱԿ

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

Ա Ի Ա Գ Տ Օ Ն Ե Ր

Աւագ Տօնեւոյ շրջանը գեղեցիկ եւ երկար եկեղեցական հանդիսութեանց շրջան մըն է՝ Ս. Յակոբեանց վանքին համար: Այս տարի՝ տօնական փառաւոր օրերու փայլէն բաց մը կը պակսեցնէր Ս. Արքունին մէծ կոթուսին ուր ամիսներէ ետք սակաւին բարձր մնացած յիշատակը՝ Լոնի որ դեռ քափուր է Գուրեան Սրբազան Պատրիարքին Արքունը:

Աւագ Տօնեւոյ Սաղիմական հանդիսութեանց մանրամասն նկարագրութիւնները՝ ՍՊՊՆի նախորդ տարիներու թիւերուն մէջ տրուած են. զանոնք դարձեալ մանրամասնելու ի նախկէ պէտք չկայ:

Յնդ. 5 | Գեկ. 23-ին, Ս. Դաւթի Մարգարէին եւ Յակոբայ Տեսչարայ Մառմարայ տօնին, որ Ս. Արքունի Տօնն է, պատարագիչ Գեր. Տ. Մարտիոս Եպիսկոպոս:

Յնդ. 6 | Գեկ. 24-ին. յառու Սաղիմական շուրջ տօնուեցաւ նաեւ Ս. Սեփականի տօնը: Տասներկու աւագ սարկաւազներու եւ անոնց հետ նաեւ մի քան

նի ուրաւակիրներու երկար ու զաւարտիչ շարքը Ս. Սեղանին առջեւ, լման ստիպաւորական բանկազին զգեստներով (սաղաւառ, բուրձառ, ճապանակ եւ այլն) առաւօտուն, «Փառք ի բարձունսն» ասեն՝ հանդէսին տաւաղական փայլ մը, եւ մանաւանդ Միաբանութեան ու ներկայ ժողովուրդին հոգեւոր մեծ խնդուրին մը կը պատահուէր:

Սեփանոսի ներշնչող ձայնը՝ Սարկաւազներու օրն է Ս. Յակոբեանց վանոց մէջ: Ժամերգութեանց եւ տաւաղութեանց ընթացին՝ վարդապետներ կը կատարեն սարկաւազի պատգամներ: Ս. Արքային այս կրօնական ամբաստանքը մասնաւոր զուգուրանով մը կը մեծարուին այն օր ամէն կերպով, վասնզի Միաբանութեան «նոր սերունդը» կը կազմեն:

Յնվ. 10 | Դեկտ. 28-ին, **Որդուցն Որոշման** ձայն էր. պատարագին էր Դեր. Մկրտիչ Մըր. Աղաւանդին, որ աւուր պատգամի զեղեցիկ բարոյ մը խոսեցաւ ժամանակով հոգեւոր կենսին վրայ:

Յնվ. 14 | 1, երուսաղէմի յոսեֆ Լազարեան է: Օրումն բարոյիցն էր Հոգ. Տ. Տիրան վրդ., որ «**Մեկինք եւ երկիր անցցենք՝ եւ բանք իմ մի՛ անցցենք**» քնարանով զեղեցիկ կերպով բացատրեց Քրիստոսի պատմութեան հետեւելու հաստատեալին պատշաճաբանութիւնները:

Ժառանգաւորաց զարգացական շրջանակին մէջ առանձին հանդէս մը՝ զուարեանքի եւ հանելի ժամանց մը տուաւ ուսանող եւ ուսուցիչներու:

Յնվ. 19 | Ե-ին կը ձայնէր **Ս. Ծնունդը** Պաղեստինի մէջ, Ծննդեան ճաղատոյցին իմնաւորներու քափօրով եւ ձիաւոր սպայի մը եւ չորս հեծեալ ստիկաններու (որոնց միացան Բերդեմէմի մօտ քափօր զիմաւորելու համար ուրիշ երկու հեծեալներ ալ) առաջնորդութեամբ Բերդեմէմ երթին փայլը Բիշ մը պակսեցաւ՝ օդին աննպաստ ըլլալուն պատճառաւ: Բայց երբ Ս. Ծննդեան վանոց հրապարակին «Հրաշափառ» կը սկսէր՝ օդն աւելն քոյկաւոր էր: Հետագային օդին դարձեալ աւելելուն հակառակ՝ հայոց բաւական խօսքն բազմութիւն մը լեցուցած էր Ս. Ծննդեան Հայոց վանքի վանքի եւ ներկայ էր Ծննդեան զիւերին զեղեցիկ ու հոգեպարար տաւաղութեանց եւ պատարագներուն, Ս. Այրին շուրջ: Դիւերային այդ պահուն զեղեցիկ ու ներդաշնակ երգեցողութիւնները հոգեզմայլ զգայութիւն մը կը ստեղծեն հաստատեալի օրին մէջ:

Բոլոր հանդիսութեանց նախագահեց եւ զիւերուն վերջին պատարագը մատոյց եւ զեղեցիկ բարոյ մը տուաւ Ս. Արքային Պատրիարքական Տեղապահ Դեր. Տ. Մեարայ եպիսկոպոս:

Յերուսաղէմ Ս. Յակոբայ Տաճարին մէջ ըստ աւուր պատգամի բարոյեց Հոգ. Տ. Նորայր վրդ.:

Հետեւեալ առաւօտուն Միաբանութիւնը դարձաւ երուսաղէմ նոյն պատգամական քափօրով:

Աւագ Տօնեւէն վերջինն է **Անուանակոյտութիւնը**: Պատարագը Ս. Յարութեան Տաճարին մէջ է այն օր: Պատարագեց Դեր. Տ. Մատթէոս եպիսկոպոս: Այս օր է նաեւ որ Միաբանութիւնը **Տօնօրհնէ** կը կատարէ, օրհնելով Ս. Արքային վայելած մարմնաւոր բարիքները, Պատրիարքական Դանիելին մէջ: Եւ ըստ սովորութեան՝ Պաղեստինի զիմաւոր եւ նշանաւոր քերթեր եղող պատգամը՝ նորինքնէն՝ մէկ մէկ հաս կը ստանայ ամէն միաբան իր Պէտին ձեռնէն:

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆՔ

Յ Անգլիոյ ձորն եւ Վեհափառ Թագաւորին բրոյ՝ **Նորին Արքայական Բարձրագոտութիւն Ֆայճի Դեմոստիլին** մահուան առթիւ Ս. Աթոռոյս Պատր. Տեղապահ Սրբազանի կողմէ հետեւեալ ցաւակցական հեռագիրը ուղղուեցաւ Նորին Ամենապատուութիւն Կէնտրբըրի Ս. Արքեպիսկոպոսին ի Լոնտոն:

Երուսաղէմ, 7—1—1931

Կը խնդրենք Ձեր Բարձրաշնորհ Սրբազանութենէն յոստ Կայսերական Գահոյից ներկայացնել երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքարանին յարգալից ու վշտակիր զգացումները, Նորին Վեհափառութիւն Կայսեր բրոյ՝ Նորին Արքայական Մեծութիւն Ֆէժմի Դեմոստիլին, զառնաղէտ մահուան առթիւ:

ՄԵՍՐՈՊ ԵՊՍ. ՆԵԱՆԵԱՆ

Պատրիարքական Տեղապահ Հայոց Երուսաղէմի

Ի պատասխան ստացուած է հետեւեալ հեռագիրը.—

Լոնտոն, 9 Յունուար 1931

ՄԵՍՐՈՊ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՆԵԱՆԵԱՆ,

ՊԱՏՐԻԱՐԿԱՐԱՆ ՀԱՅՈՑ

ԵՐՈՒՍԱԴԷՄ

Ձեր ցաւակցական ուղերձը մեծապէս զնահատուած եւ ներկայացուած է Նորին Վեհափառութիւն Թագաւորին:

ԿԷՆՏՐԲԵՐԻԻ ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Այս փառք առթիւ, 10 Յունուար 1931 Շաբաթ օր (հանգուցեալ Ֆէժմի Դեմոստիլին յուղարկաւորութիւնը ի Լոնտոն կատարուելուն առթիւ) ի նշան սոյոյ կէս զրօշ պարգուեցաւ Պատրիարքարանին վերայ:

Յ Զէյթո-Սլովակիոյ երուսաղէմի Հիւսպատոս Տոք. Վլասիմիր Յրիւ, որ արժանկորոյցով եւրոպա կը գտնուէր, իր պաշտօնատեղին վերադարձին առթիւ, 20 Դեկտ. 1930-ին այցելեց Պատրիարքարանը, եւ Դանիելին մէջ ընդունուեցաւ Պատր. Տեղապահ Սրբազան Հօր կողմանէ:

Յ Մը. Էյսլին Սամուէլ, երուսաղէմի Կառավարիչի Օգնականը, 22 Դեկտ. ԲՇ. օր Պատրիարքարանն այցելեց, եւ Դանիելին մէջ ընդունուեցաւ Պատր. Տեղապահ Դեր. Տ. Մեսրոպ Սրբազանի կողմանէ: Պր. Է. Սամուէլ որդին է Պաղեստինի նախկին Բ. Գոմիսեր Սրբ. Հերպերտ Սամուէլի:

Յ Լատինաց Ծննդեան Տօնին, 26 Դեկտ.-ին, Պատր. Տեղապահ Սրբազանը, Միաբանութեան Հոգեւորական անդամներուն հետ, շնորհաւորական այցելութիւն տուաւ երուսաղէմի Լատինաց Ս. Պատրիարքին, Յրանչիսկեանց Քիւստոսին, Պապական Ներքինին, Յոյն Կաթոլիկաց Պատր. Փոխանորդին, եւ Դերմ. Կաթոլիկաց վանքի Մեծաւորին:

Յ Եզրիպատացի Իշխանուհի Բարձրագոտիւ Ֆաթմա Ֆատիի ղուտար **Ն. Բ. Իսխանուհի Ֆատմի**, ընկերակցութեամբ իր զարմուհիին, եւ Եզրիպատացի

Անգլ. Բարձր Գոմիսէրութեան Խորհրդական Բոլոնէլ Կրէյվսի, Ս. Յակոբ այցելութիւն տուա նոյն օր, 26 Դեկտ.։ Բարձրաստիճան հիւրերը Պատր. Տեղապահ Դեր. Տ. Մեսրոպ Սրբազանի կողմանէ առաջնորդուեցան Ս. Յակոբայ Մայր Տաճարը, ուր ցոյց տրուեցան իրենց մի քանի կարեւոր նութիւններ։

Պատր. Տեղապահ Սրբազանը, հետն ունենալով Ս. Աթոռոյս Դիւանապետը, Դեկտ. 27-ին փոխադարձ այցելութիւն տուա երուսաղէմի Չէխօ-Սլովարիոյ Հիւպատոս Տոքթ. Վլասիմիր Յրիվին, Ապա նոյն օրը Նորին Սրբազանութիւնը փոխ այցելութիւն տուա երուսաղէմի Կառավարիչի Օգնական Մր. Էսվիլին Սամուէլի քնակարանն ու մեծարուեցաւ թէյստեղանով։

Երուսաղէմի նախորդ Կառավարիչ եւ այժմ Կիպրոսի Կառավարիչ եւ Վերին Հրամանատար Ն. Վ. Սրբ. Բոնալս Սորոս երուսաղէմ այցելութեան առթիւ, Դեկտ. 30-ին այցելեց Ս. Յակոբայ վանքը, եւ Պատրիարքարանիս Դանիէլին մէջ պատշաճ մեծարանք ընդունուեցաւ Պատրիարքական Տեղապահ Սրբազան Հօր եւ Միաբանութեան հոգեւորական անդամաց կողմանէ։ Այս առթիւ ի պատիւ Նորին Վսեմութեան թէյստեղան տրուեցաւ Պատրիարքարանիս մէջ, ժամ մը տեւող սիրալիր տեսակցութեան յետոյ Նորին Վսեմութիւնը իր փափարանաց համաձայն առաջնորդուեցաւ Ս. Յակոբայ Տաճարը, եւ ապա հրաժեշտ տուա Միաբանութեան։ Երուսաղէմի մէջ իր անցուցած օրերուն՝ Նորին Վսեմութիւնը երկու անգամ այ անդաշտօն կերպով այցելութիւն տուա Ս. Յակոբայ Տաճարին, որուն ներկաամար անկեղծ հիացում ունի։

Քաղաքիս Կառավարիչ Վսեմ Բիքր-Բաշի քնակարանին մէջ եւրոպացւոց Նոր Տարին առթիւ, 1 Յունվար ԵՇ. օրը, տեղի ունեցաւ շնորհաւորական ընդունելութիւն մը, որուն ներկայ գտնուեցաւ Պատրիարքական Տեղապահ Սրբազանը, հետն ունենալով Հոգ. Տ. Կիրեղ Վարդապետը։

Պատր. Տեղապահ Սրբազան Հայրը հետն ունենալով Ս. Աթոռոյս Դիւանապետը, 5 Յունվ. ԲՇ. օրը փոխադարձ այցելութիւն տուա Կիպրոսի Կառավարիչ եւ Վերին Հրամանատար Ն. Վ. Սրբ. Բոնալս Սորոսի, Քիւնի ՏէՅՎԻՏ Օթէլին մէջ։

Երուսաղէմի Քաղաքապետ Վսեմ. Բաղդադ Պէշ Դէշաշիպի կողմանէ, նոյն օրը երեկոյեան թէյստեղան մը տրուեցաւ Քիւնի ՏէՅՎԻՏ Օթէլին մէջ ի պատիւ Ն. Վ. Սրբ. Բոնալս Սորոսի։ Պատր. Տեղապահ Սրբազանը, հետն ունենալով Հոգ. Տ. Կիրեղ Վարդապետը եւ Դիւանապետ Տիար Գ. Նուրիանը ներկայ գտնուեցաւ սոյն թէյստեղանին։

Յունաց Ս. Դնեղեան Տօնին առթիւ, 8 Յունվար ԵՇ. օրը, Պատր. Տեղապահ Սրբազան Հայրը, հետն ունենալով Միաբանութեան հոգեւորական անդամները, շնորհաւորական այցելութիւն տուա Եւրոպայի Պատրիարքարանը, Ղաթոյ, Ասորւոց եւ Հապէշաց վանքերը, եւ Ռուսաց Եպիսկոպոսին։

Կաղանդի Նախատեսակի երեկոյեան, 13 Յունվար ԴՇ., Միաբանութեան անդամները, ժառանգաւոր Սաներ եւ Ս. Աթոռոյ Պաշտօնէութիւնը Պատրիարքարանի Դանիէլին մէջ իրենց շնորհաւորութիւնները ներկայացուցին Պատր. Տեղապահ Ս. Հօր, որուն ձեռքէն ընդունեցին 1931 տարուայ մէյմէկ օրացոյցը, ըստ սովորութեան։

Պաղեստինի Բ. Գոմիսէրութեան կողմէ Մր. Թոմսըն եւ Բուսի Պէշ Ապսէլ Հասի, երուսաղէմի Կառավարիչի Օգնական Սուպի Պէշ, երուսաղէմի Միւլքի Է. Յ. Ին ներկայացուցին ընդունելու Նախ. Կողմանէ Հայր Պրիմմէն եւ Կանոնիկոս Սրիւրոն, եւ քաղաքիս հիւպատոսներն ու ականաւոր ազգայինները, մեր Կաղանդին առթիւ, 14 Յունուարին, անձամբ Պատրիարքարան այցելելով՝ իրենց շնորհաւորութիւններն ներկայացուցին Պատր. Տեղապահ Հօր։

Ս. Դնեղեան Տօնին առթիւ, 20 Յունուարին, Պատրիարքական Տեղապահ Սրբազանը Պատրիարքարանի Դանիէլին մէջ ընդունեց երուսաղէմի Լատինաց Ս. Պատրիարքին, Յունաց Պատր. Փոխանորդին եւ Միաբանութեան, Ֆրանչիսկեանց Քիւստրին, Ղաթոց, Ասորւոց եւ Հապէշաց վանքերու Տեսուչներուն, Յայն Կաթոլիկաց Պատր. Փոխանորդին, Սիոնի Դերման վանքի Մեծաւորին, Ռուսաց Եպիսկոպոսին, Յունական եւ Եգիպտական Պ. Հիւպատոսներուն եւ այլ ականաւոր անձանց շնորհաւորական այցելութիւնները։

Հնդկաստանի Խալամ երեւելի պետերէն Ն. Վ. Մուհամմադ Ալի օր իրրեւ Պատուիրակ Լոնտոն կը գտնուէր, վախճանած ըլլալով ի Լոնտոն, համաձայն իր կտակին կարգադրուած էր մարմինը փոխադրել երուսաղէմ, ամփոփուելու համար քաղաքիս Օմարի Մզկիթին մէջ յատկապէս պատրաստուած Դամբարանին մէջ։ Ռւրբաթ օր Դանթարայէն երուսաղէմ հասած կառախումբով քերուեցաւ հանգուցելոյն մարմինը, որուն կ'ընկերանային իր եղբայրը Ն. Վ. Շէվքէթ Ալի, եւ հանգուցելոյն այրին։ Մեռելական թափօրը, յուղարկաւորուելու խուռն քաղմութեանը կայարանէն առաջնորդուեցաւ Օմարի Մզկիթը, եւ անդ ամփոփուեցաւ իր Դամբարանին մէջ։ Պատրիարքարանիս ալ եղած մասնաւոր հրաւերին համաձայն Տօրէն ժողովոյ անդամ Հոգ. Տ. Գէորգ Վրդ. ձանթգնան եւ Ա. Թարգման Հոգ. Տ. Պարզեւ Վրդ. Վրթանէսան ի դիմաց Գեր. Տեղապահ Սրբազան Հօր եւ Միաբանութեան կայարան եւ անկէ ալ Օմարի Մզկիթը երթալով ներկայ գտնուեցան յուղարկաւորութեան հանդէսին եւ ցաւահցութիւն յայտնեցին յուղարկաւորութեան տէրերուն։

ԳՈՒՐԵԱՆ ՄԱՏՆԵԱԴԱՐԱՆԻՆ ԿԸ ՆՈՒՐԷԼԷ

Սեղաակ Մ. Հիյէրեմեան (Թըրքերեմեան), Աւարկիցի, Սիւրբիւլ Դիւ ետէ, Ամերիկա.

Webster's New-International Dictionary of the English Language. Pub. G. and C. Meriam Co. 1926: Յիշատակարան. Դուրեւ առ Ամեցապոսի Տ. Եղիշէ Արեւիկ. Դուրեման, Բանաճալարեան յիսնամեայ Յուրեմեանի առ իւր։

ՎԵՐՋԱՅԱԾ Է ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԵՐՈՒՍՍԱՂԵՄԻՈՆ

Հեղինակուրին՝ Ս. Արուստյա երբեմնի Դիւանապետ

Տ. Հ. Թ. ՍԱԽԱԼԱՆԵԱՆՑԻ

Եւ գեղեցկաբան քարգամուրին՝

ԳԵՐ. Տ. ՄԵՍՐՈՊ ԵՊՍ. ՆՇԱՆԵԱՆԻ

Երկու սիրուն հասարակներ, ընտիր քուղք, մաքուր այագրութիւն,
ԼԲ+1387 ուրածալ էջերով (89 պրակ): Զարդարուած արտադրութեան
լուսասիւղ նկարովը Հեղինակին: Սկիզբն ունի՝ Հեղինակին ու Թարգ-
մանչին յառաջաբանները, եւ Հեղինակին կենսագրութիւնը: Պատմու-
թիւնը կը սարածուի Երուսաղէմի հիմնադրութենէն մինչեւ 1872, վեր-
ջին դարերը՝ կարեւոր մանրամասնութիւններով եւ յոյժ հետաքրքրական
նորութիւններով:

Տպուած՝ Հնգգ. Պօղոս Փառա Նուպարի օժանդակութեամբ:

Կարդացէ՛ք եւ տեսէ՛ք թէ Հայ ազգը եւ Եկեղեցին ի՞նչ պայծառ
եւ ի՞նչ իշխուր արջաններ անցուցած է Երուսաղէմի մէջ, եւ ի՞նչպէս
եկած հասած է այժմու նախանձելի դիրքին՝ ահաւոր պայմաններու դէմ
հերոսական պայքարներէ ետք:

Վէպի մը նման հետաքրքրութեամբ կը կարդացուի: Ապաւրե-
ցէ՛ք սա՛ հասցէին:

Direction de l'Imprimerie Armenienne

Patriarcat Arménien

JERUSALEM Palestine

Այս ընդարձակ գործին գինն է ՄԻՍՅՆ չորս շիլին կամ մէկ
սոլար: Թղթասարի ծախսը, 15 Քրանֆ կամ 2,5 շիլին գնողին վրայ:

ՀԱՅ ՄԱՄՈՒԼ

ՍՈՒՆ-ի եւս փոխանակուած քերքեր 1930-ի ընթացքին

ԱՐԵՒ.— Օրաթերթ. Ազգային, Դրական,
Քաղաքական. Պաշտօնաբեր Ռաւիպար
Ազատական Կուսակցութեան Եղիպտոսի Շըր-
ջանակին: ԺՁ. Տարի.— ԵԳԻՊՏՈՍ: Հաս-
ցէ՝ N° 9, Chara Zaki, Le Caire, Egypte:
Բժնոյն. 40 շիլին տրկն.:

ՅՈՒՍԱՖԵՐ.— Օրաթերթ. Քաղաքական,
Հասարակական, Դրական ԺՁ. Տարի.
ԵԳԻՊՏՈՍ: Հասցէ՝ 27, Rue Maghraby, Le
Caire. B. P. 868: Բժնոյն. 40 շիլին տրկն.:

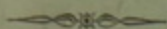
ՊԱՅՔԱՐ.— Օրաթերթ. Ազգային, Քաղա-
քական. Դրական, Ը. Տարի. ԱՄԵՐԻԿԱ:

Հասցէ՝ 296^{1/2}, Shawnut Ave., Boston⁹
18 Mass.: Բժնոյն. 6 տոլար տրկն.:

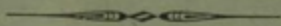
ԺԱՄԱՆԱԿ.— Երեկոյեան ժողովրդական
Օրաթերթ. Ազգային, Քաղաքական,
Դրական ԻՓ. Տարի. Խմբ. Պ. Քիչկան:
ԹՈՒՐԿԻԱ: Հասցէ՝ JAMANAK Cazete, An-
kara Caddesi, Istanbul. B. P. 9: Բժնոյն.
2 սթերլին կամ 10 տոլար տրկն.:

ՅԱՌԱՋ.— Օրաթերթ. Ազգային, Քաղա-
քական, Դրական Զ. Տարի. Խմբ. Շ.
Միսսիսսի. ՖՐԱՆՍԱ: Հասցէ՝ 235 Faub.
St. Martin, Paris (10e), France: Բժնոյն. 4.
շիլին տրկն.:

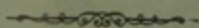
Ս Ի Ո Ն ՆՈՒԻՐՈՂՆԵՐ 1931-Ի ՀԱՄԱՐ

- Տ. Յարութիւն Վրդ. Պարոնեան՝ Երուսաղէմէն, Տ. Յարութիւն քննյ. Յովսէփեանին՝ Կալաց:
- Տ. Յակոբ Վրդ. Թաշճեան՝ Երուսաղէմէն, Արամ Գասապեանին՝ Քահիրէ: — Խ. և Ս. Պալլըզճեան Նզրարց՝ Գահիրէ:
- Տ. Սուրէն Վրդ. Քէմհաճեան՝ Երուսաղէմէն, Տ. Պօակ քննյ. Խաչիկեանին՝ Գահիրէ:
- Տ. Կիւրեղ Վրդ. Իսրայէլեան՝ Երուսաղէմէն, Տ. Մաշթոց քննյ. Իսրայէլեանին՝ Սպահան:
- Տ. Գարեգին Վրդ. Պիւլպիւլեան՝ Երուսաղէմէն, Եիւզանդ Թօփալեանին՝ Հալէպ:
- Տ. Գեղամ Վրդ. Բասմեան՝ Երուսաղէմէն, Տիկ. Լուսի Չազըրեանին՝ Աղեքսանդրիա:
- Միհրան Յովհաննէսեան՝ Երուսաղէմէն, Գարբիէլ Գարբինեանին՝ Գահիրէ:
- Յովսէփ Տէր Վարդանեան՝ Երուսաղէմէն, Մարաշի Հայր. Միութեան՝ Երուսաղէմ:
- Աշոտ Նշանեան՝ Երուսաղէմէն՝ Ստեփան Բիւրքճեանին՝ Սօֆիա. — Յովհաննէս Գարասէֆէրեանին՝ Ատ. — Ապէպա:
- Գրիգոր Տէր Պետրոսեան՝ Երուսաղէմէն, Սարգիս Մանուչեանին՝ Ուսար:
- Տ. Վահան քննյ. Կիւլտալեան՝ Շիրակոյէն, Եկեղեցասիրաց Ընկերութեան՝ Հալէպ:
- Սամուէլ Տօնիկեան՝ Շիրակոյէն, American College-ին՝ Սեւանիկ:
- Յ. Ֆէրմանեան՝ Լոզանէն, Foyer Arm. "Hayastan"-ին՝ Ժընէվ:
- Leemen Ltd.՝ Լոնտոնէն, Prof. Y. Y. Manis-ին՝ Տիթրոյթ:
- Յակոբ Նիկողոսեան՝ Նիւ Եորկէն, Հայկ. Որբանոցին՝ Begins:
- Աղաթօն Երուանդ Պէյ՝ Նիսէն, Հայ Ուսանողութեան St. George's-ի՝ Երուսաղէմ. — Տ. Յակոբ քննյ. Մազեանին՝ Հայֆա:

Ս Տ Ա Յ Ո Ւ Ա Շ Գ Ի Ր Ք Ե Ր

1. — ԶՈՒԱՐԹՆՈՅ ՏԱՐԵԳԻՐԲ. Կազմեց՝ Հմ. Ծ. Վրդ. Պախրխաւան. 1931, Ա. Տարի: Հրս. Աղփասախնամ Մարմնոյ Կէսիփ փաւայի: Տպգ. Յ. Աբրահամեան, էջ 148. զին՝ 75 ր. դ.:
2. — POÈMES D'ORIENT. Les Sultanes, Le Soleil d'Automne, Trois Poèmes, Poèmes en prose cadancée. Par A. Navarian. Editeurs, Jouve & Cie. Paris, 15 Rue Racine. էջ 158, զին՝ 12 ժրանկ:
3. — ԱՌՈՂՋԱՊԱՀՈՒԹԻՒՆ Ա.ԿԱՆՔԻ, ԳԻԹԻ ԵՒ ԿՈԿՈՐԴԻ. գրեց՝ Տոքթ. Ալլահիեւրսի Որդի: Տպգ. «Մասիս», Պարիս, էջ 64. Գին՝ 10 ժրանկ:
4. — ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ. Հեղ.՝ Յակոբ Ա. Արմաեան (Ռաշէէ). Տպգ. «Արեւելք». 1931, Սեւանիկ. էջ՝ Բ. + 138 զին՝ 35 րախմի:
5. — ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԱՄԵՐԻԿԱՀԱՅ ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՅՈՒԹԵԱՆՅ, 1890-1925. Գրեց՝ Մալուկ Գ. Ճիզլեմեան. Տպգ. «Նոր Օր»ի. ժրէգնօ, 1930. էջ՝ ԺԳ + 570: